

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

Autor: Albert Burgués Moreno

NIUB: 14752533

Tutor: Joan Villarroya i Font

Assignatura: Treball de Final de Grau

Curs: 2012/ 2013

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

Índex:

1. Introducció.....	pàg. 2-7
2. L'origen del carlisme al Maestrat i a les Terres de l'Ebre : el reialisme.....	pàg. 7-15
3. Els complots ultres de les Terres de l'Ebre i el Maestrat.....	pàg. 15-16
3.1 El complot de Tortosa de 1825.....	pàg. 16-17
3.2 La conspiració de setembre de 1826.....	pàg. 17-18
3.3 L'aixecament de març-abril de 1827.....	pàg. 18-19
4. L'aixecament dels malcontents al Maestrat i les Terres de l'Ebre.....	pàg. 19-22
5. La Primera Guerra Carlina al Maestrat i a les Terres de l'Ebre: sobre el perquè de la insurrecció.....	pàg. 22-28
6. La Primera Guerra Carlina al Maestrat i l'Ebre: principals aportacions a la història militar.....	pàg. 28-31
7. Conclusions.....	pàg. 31-37
8. Bibliografia.....	pàg. 37-38

1. Introducció

Durant el primer terç del segle XIX, Espanya fou objecte d'un conjunt de processos que culminaren en la instauració del naixent Estat liberal. Es tracta d'un període convuls caracteritzat per la inestabilitat política, social i econòmica d'un Estat que fa els primers passos cap a l'intent de formació de l'Estat modern, si bé passant per un seguit d'etapes on s'hi féu palesa la resistència, tan política com social, davant de les conseqüències que aquest canvi comportava. Una d'aquestes resistències fou el carlisme.

Probablement, l'origen de tot plegat es remunta a les acaballes del segle XVIII, moment en el qual es començà a evidenciar la decadència de la monarquia borbònica a causa d'un conjunt de circumstàncies més o menys sintetitzades en l'esgotament de la Hisenda Reial, la decadència del sistema traduïda en la progressiva davallada de les rendes senyorials i la seva conseqüent conflictivitat social, i els efectes econòmics i polítics de la guerra contra la Convenció (1793-1795). En aquest context de crisi general s'inicià el nou segle amb serioses dificultats a nivell polític i socioeconòmic, materialitzat en les contínues guerres a les quals es veié contínuament arrossegada la monarquia o bé en la fam de 1803-1804, respectivament. En aquest context, es produí la invasió napoleònica l'any 1808, la qual comportaria que els fonaments del debilitat Antic Règim espanyol rebessin un cop mortal del qual, pràcticament, no es recuperaria. La impossibilitat i incapacitat de la monarquia a l'hora de fer front a les tropes franceses, així com la conseqüent formació i estructuració de les Juntes d'Autogovern creades arrel del buit de poder i el no reconeixement a la imposició d'un nou monarca José Bonaparte, per part de França; i la posterior celebració de les conegudes Corts de Cadis, de les quals n'emanà la Constitució liberal de 1812, deixà l'Antic Règim ferit de mort. La teòrica i efímera experiència liberal, si bé tan sols durà fins el retorn de *El Deseado*, Ferran VII, l'any 1814, deixà impremta. La reimplantació de l'absolutisme i l'intent del rei per retornar a la realitat anterior a la guerra es féu impossible de mantenir. En conjuntura amb la greu crisi econòmica associada a les conseqüències de la mateixa guerra i a la crisi general per la qual travessava Europa en aquells moments i la inestabilitat política fruit de la contínua successió de ministres, s'assistí a una marea de pronunciaments liberals que s'anaren produint entre 1814 i 1820 als quals no se'ls podia posar fre a pesar de la dura repressió exercida. És durant aquesta època quan l'absolutisme tornà a evidenciar la seva fragilitat, doncs un mes després de què el llavors coronel Rafael de Riego es pronunciés a Cabezas de San Juan l'1 de gener de

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

1820, multitud de ciutats i gran part de les seves guarnicions es proclamaven a favor del retorn al sistema constitucional. S'entrava així en una etapa crucial per la història d'Espanya on tindria lloc el naixement del fenomen del reialisme que, progressivament, derivaria en el carlisme. Arrel de la conflictivitat que es desencadenaria, el nou règim liberal acabaria per sucumbir de nou, si bé aquesta vegada gràcies a l'ajut de la Santa Aliança, la qual es materialitzà amb la ocupació de la Península per part dels anomenats Cent Mil Fills de Sant Lluís. Gràcies a aquesta intervenció, Ferran VII fou proclamat de nou rei absolut, si bé s'engegava un nou període, el qual ocuparà part de l'atenció del nostre projecte, que es caracteritzà per la divisió al sí del mateix absolutisme, a grans trets, fruit de la formació d'un govern absolutista més moderat arrel de les pressions de la Santa Aliança i la consideració, per part dels reialistes intransigents, de què no s'havia procedit prou vers la repressió dels elements qualificats de liberals. Aquest descontent tindria com a punt àlgid l'anomenada revolta dels malcontents, l'any 1827, a la què també ens veurem obligats a fer referència. La darrera etapa del regnat de Ferran VII, seria quan, finalment, s'acabaria de configurar aquest bloc opositor. Quan aquest es casà amb Maria Cristina de Borbó i Dues Sicílies el desembre de 1829 i, posteriorment, es promulgà la Pragmàtica Sanció, per mitjà de la qual es permetia a una hereva governar, durant el març de 1830, s'encengueren les alarmes al sí del bloc opositor quan l'octubre d'aquell any naixia la futura Isabel II. D'aquesta manera, aquest sector opositor ultra començà a centrar les seves esperances en el germà menor de Ferran VII, l'infant Carles Maria Isidre. El punt àlgid de les tensions es manifestaren durant el conegut com a motí de *la Granja de San Ildefonso*, l'any 1832, quan un conjunt de membres d'aquesta facció contrària al futur ascens d'Isabel II obligà a la reina a renunciar en favor de l'entronització de Carles i a derogar la Pragmàtica Sanció aprofitant-se de què el rei havia caigut malalt. Tanmateix, la oportuna recuperació del rei féu fracassar del sector ja explícitament carlí, la Pragmàtica Sanció fou mantinguda vigent i el monarca procedí a la depuració de l'administració, el govern i l'Exèrcit per extirpar els nuclis que posaven en perill la legitimitat de les seves disposicions. És en aquest context quan es nomenà un govern absolutista moderat presidit per Francisco Cea Bermúdez. En aquest context de tensió puixant arrel de la tasca del nou govern de tendència aperturista, dins del marc d'un règim absolutista, s'arribà a la mort del rei el 29 de setembre de 1833, fet que precipità els esdeveniments, desencadenant-se un conflicte que s'estava gestant feia temps. Al llarg dels pròxims set anys es

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

desenvoluparia la coneguda com a Primera Guerra Carlina, la qual es desenvoluparia paral·lelament a l'establiment progressiu de l'Estat liberal a Espanya.

Durant el transcurs d'aquest conflicte, el qual afectaria en menor o major mesura a diversos punts de la geografia peninsular, s'assistiria a la consolidació d'un nucli particularment important, un nucli tradicionalment associat al carlisme que quedaria enquadrat entre el Maestrat i les Terres de l'Ebre. Aquest espai, el qual fou testimoni directe de la conflictivitat armada reialista durant el Trienni liberal, durant els anys 20' i la Guerra dels Malcontents, es consolidaria com un focus on el carlisme arrelaria, sobreviuria i aconseguiria fer-se fort mentre que, al mateix temps, al seu voltant s'hi crearien autèntiques històries i llegendes, una de les més famoses, la figura de Ramon Cabrera i Grinyó, també conegut com "*el Tigre del Maestrazgo*".

Ara bé, trobar les respostes que intentin argumentar qüestions com ara per què precisament allí es va consolidar aquest nucli carlí? Quin fou el suport que rebé? Amb quins orígens partim? etc, resulta força més complicat que descriure les gestes, batalles, fets i circumstàncies que tingueren lloc en aquell territori i en les regions on aquest fenomen prengué força. Precisament d'aquesta necessitat de respostes, el fenomen del carlisme fa anys que s'ha deixat d'interpretar com una manifestació exclusivament política i dinàstica, tal com ho intentaren exposar les velles historiografies tradicionals, tan liberal com carlina. Arrel d'aquesta superació han aparegut un conjunt d'autors que han intentat explicar aquest fenomen posant èmfasi a altres aspectes, siguin les vessants econòmiques, socials, culturals... D'aquesta manera, naixé una nova forma de veure, concebre i interpretar el carlisme i això fou gràcies a la labor de destacats investigadors, tals com Josep Fontana, Julio Aróstegui o Jaume Torras. A partir de les seves aportacions, i en especial a Fontana, el carlisme s'ha pogut identificar com un fenomen complex i sovint aparentment contradictori, que presenta dues realitats socials: aquells que eren directament participants del model polític-dinàstic que defensaven i la gran massa que el secundà amb l'esperança d'aconseguir certs objectius o per motivacions concretes. És en aquest context on va aparèixer la hipòtesi de què el carlisme que fou capaç de mobilitzar a una massa important de persones fou resultat d'un conjunt de fets que s'han de remuntar a la lluita contra el règim constitucional de 1820-1823, aspecte que ha fet pensar en una resistència paral·lela a la instauració del liberalisme a Espanya, el qual hauria comportat un conjunt de conseqüències negatives per aquesta gent disposada a prendre les armes. Tanmateix, s'han apuntat altres aspectes, dels quals se n'ha emfatitzat o reduït la seva transcendència en funció dels autors que han intentat

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

abordar el tema, com per exemple el paper dels eclesiàstics i les autoritats contrarevolucionàries a l'hora d'adherir adeptes a la causa carlina, la possibilitat d'obtenir una paga en un temps de crisi econòmica, la promoció social, la canalització del malestar i misèria de la pagesia, etc. Aquestes aportacions han contribuït a noves interpretacions i a concebre el carlisme de forma diferent i des de punts de vista també diferents.

Tot i així, si bé en els darrers anys la investigació sobre el fenomen del carlisme i les seves interpretacions han estat fecundes, aquestes obres sovint parteixen d'una panoràmica general, des d'una visió en conjunt del fenomen carlí, si bé, però, no exclusivament, doncs al llarg dels darrers anys també s'ha intentat aportar una explicació d'aquest fenomen a escala regional, inclòs local. Tanmateix, en el nostre cas hi podríem tenir certs problemes. Recordem que l'espai en qüestió al qual farem referència són les Terres de l'Ebre i el Maestrat. En primer lloc, pel que fa a les Terres de l'Ebre, es tracta d'un espai associat al reialisme, i posteriorment, carlisme directament vinculat o en relació amb els territoris del sud, és a dir, el nord del País Valencià. La prova està, per exemple, en el fet de què durant la Primera Guerra Carlina, el nucli de les Terres de l'Ebre sempre estigués adscrit al carlisme que tenia lloc al Maestrat i al Baix Aragó. D'altra banda, en segon lloc, tenim el Maestrat, el qual encara ens pot portar més problemes, doncs es tracta d'un espai que s'ha alterat al llarg del temps i els seus límits varien en funció de la designació que li atorguem: sigui com a realitat històrica que anteriorment es trobava sota la jurisdicció de l'Orde de Montesa, sigui com a demarcació militar a partir de la creació de la *Comandancia General del Maestrazgo* l'any 1849, sigui com a comarca natural etc. A més, no només ens trobem amb aquest petit problema que solament ens afecta quan parlem en termes estrictament geogràfics, sinó que l'espai tradicionalment identificat com a Maestrat avarca un territori que actualment forma part d'Aragó i el País Valencià, de manera que a l'hora de partir d'estudis regionals ens trobem amb dificultats, unes dificultats que augmenten quan, alhora, cal afergir-hi les Terres de l'Ebre anteriorment esmentades, doncs estem tractant de realitats tractades i a les quals s'han arribat a unes conclusions sovint per separat. És a partir d'aquí on neix el l'objectiu del nostre projecte, el qual intentarà aportar respostes, a través de les fonts de les quals s'ha fet ús, que han intentat especificar les característiques del moviment carlí a la regió i determinar la seva adscripció al carlisme entenent el territori en qüestió com una molt probable realitat característica i, en molts aspectes, possiblement particular. Tanmateix, aquest no tan

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

sols es centrarà en el fenomen carlí, sinó que també farà referència als seus orígens a la zona i a les seves manifestacions al llarg de la dècada dels 20' del segle XIX.

Considerat això, finalment, caldria assenyalar a partir de quines obres s'ha portat a terme el projecte. La seva selecció no ha estat fàcil, doncs ja s'ha esmentat que les publicacions centrades en el tema del reialisme i del carlisme s'ha multiplicat en els darrers anys, tan a nivell regional com a nivell general, de manera que això ha portat a escollir un conjunt d'obres caracteritzades per la seva transcendència respecte la temàtica en qüestió i d'acord amb la realitat geogràfica que aquestes tracten, si bé s'ha de destacar que no s'ha fet ús d'obres que de ben segur esdevindrien molt importants, si bé les limitacions del mateix projecte, així com l'accés a aquestes obres ho ha impedit.

Havent establert això, les obres de les quals s'ha partit a l'hora de portar a terme aquest projecte pertanyen als següents autors: en primer lloc, una de les més importants, serien les aportacions de Núria Sauch Cruz, la qual fou autora d'una obra que intentà concentrar-se específicament sobre el territori que ens incumbeix, posant en evidència la necessitat d'un treball orientat a un espai considerablement important al sí de la revolta carlina, obra que, a més, tracta profundament el tema dels aixecaments reialistes i els suposats antecedents al carlisme. A més, d'aquesta autora també se n'han emprat un conjunt d'articles relacionats amb el fenomen del carlisme i els malcontents en relació a la zona a la qual fem referència. En segon lloc, s'ha apel·lat a les obres de Pedro Rújula López, obres del qual si bé s'orienten, principalment, al territori aragonès, no deixen de ser importants per la seva incidència sobre el Baix Aragó i el Maestrat aragonès, dos focus estretament relacionats amb l'espai a tractar. D'aquest mateix autor també se'n destaquen articles exposen els elements relacionats el suport ideològic i les vies de difusió ideològica del carlisme al Maestrat, aspecte sobre el qual pocs han incidit. En tercer lloc, hem de ressaltar la indispensable labor de Pere Anguera, el qual, si bé deixà clar que gran part del seu treball se centrava en la Catalunya no vinculada amb les Terres de l'Ebre, de la qual n'assenyalà l'especificitat, resulta una aportació fonamental per entendre el carlisme de la forma que es manifestà al Principat a través del qual es poden establir vincles amb la zona de l'Ebre i el Maestrat. Posteriorment, d'altres autors consultats, labor dels quals s'ha considerat indispensable a l'hora de portar a terme el projecte serien els casos de Jaume Torras, Josep Fontana, Ramon Arnabat i Manuel Ardit i les seves obres i publicacions relacionades amb la crisi de l'Antic Règim i la seva relació amb el reialisme i el carlisme, amb especial èmfasi al Principat i el País Valencià. D'altra banda, també s'ha consultat, si bé no amb tanta profunditat com es

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

pretenia, certes publicacions de figures com Jaime Sanz Rozalén, Jesús Millán, Roc Salvadó i Poy i Joan R. Vinaixa Miró; totes elles relacionades amb el fenomen social i polític del carlisme a les Terres de l'Ebre i el nord País Valencià.

2. L'origen del carlisme al Maestrat i a les Terres de l'Ebre : el reialisme

A l'hora d'abordar el tema del carlisme resulta necessari fer constància dels seus antecedents, els quals s'han considerat imprescindibles per arribar a concebre què fou realment aquest moviment. Al llarg de l'apartat següent, es pretén introduir quines han estat les principals aportacions sobre la manifestació del que es considera l'origen del carlisme, el reialisme, i quins arguments han esgrimit per intentar explicar les causes de la seva manifestació al territori en qüestió. Abans de tot, però, hem de tenir en compte dos aspectes: en primer lloc, les característiques geopolítiques de l'espai en què ens trobem, un territori que comprèn zones del País Valencià, Aragó i Catalunya. Aquesta divisió espacial moderna ha provocat que la majoria dels treballs que han intentat abordar el tema se centrin en aquests territoris per separat. En segon lloc, d'altra banda, destacar la necessitat de fer referència a projectes d'abast general i que són les lectures fonamentals de les quals han partit els investigadors posteriors a l'hora de tractar el tema del reialisme.

Havent considerat això, donar a conèixer, en primer lloc, les aportacions de Josep Fontana¹, obra del qual contribuí a establir un abans i un després en l'estudi del fenomen contrarevolucionari de principis del s. XIX. D'acord amb Fontana, la manifestació del fenomen del reialisme obeïa, principalment, a raons econòmiques. Aquest autor afirma que l'esclat de la conflictivitat i, en conjunció, el sorgiment del reialisme fou fruit de l'empitjorament de les condicions de vida d'amplis sectors socials dels quals se'n destacà el camperolat. Això hauria estat conseqüència dels efectes negatius que tingueren sobre aquests la política econòmica del govern liberal. Així mateix, l'adveniment del règim liberal i el consegüent agreujament de la situació dels camperols més humils féu que aquests s'hi oposessin prenent les armes. Tanmateix, en què consistí aquesta legislació segons Fontana i per què haurien empitjorat les condicions materials dels camperols? En primer lloc, destaca el procés de desamortització i afirma que aquest no anà acompanyat d'un repartiment de la terra entre els camperols, si bé no especifica a quines mans concretes anà a parar aquesta. Tot

¹ Fontana, J., 1988, *La crisis del Antiguo Régimen, 1808-1833*, Barcelona: Crítica

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

i així, Fontana al·ludeix al treball de Manuel Ardit sobre el País Valencià² i l'exposa com a paradigma. Segons els estudis d'Ardit, la terra anà a parar a mans de grans propietaris i estrangers, perjudicant directament als camperols que havien treballat aquella terra, doncs, d'acord amb Fontana: *“la aplicación del criterio liberal que dejaba la fijación de las condiciones de los arrendamientos al arbitrio del propietario dió lugar a expulsiones de campesinos; desalojados de sus tierras que sus familias venían cultivando desde generaciones”*³. D'aquesta manera, no sols no podien accedir a les terres per mitjà de la desamortització, sinó que a més, molts perderen les terres que havien treballat fins aleshores a causa del canvi dels contractes d'arrendament de la terra. En segon lloc, Fontana al·ludeix a l'empobriment progressiu dels camperols més humils origen del qual fou l'augment de les contribucions a les quals no fou capaç de fer front la pagesia, doncs la reducció del delme a la meitat com a compensació de l'augment dels impostos no es traduí en un augment del poder adquisitiu. Així mateix, Fontana ens diu: *“[...] para los campesinos, alejados de los canales de comercialización a distancia y sometidos a los mecanismos de unos mercados locales dominados por la especulación de los grandes propietarios [...] la supresión del medio diezmo tal vez significó más grano para su propio consumo, pero no más dinero – el aumento de la oferta era contrarrestado inmediatamente en los mercados locales por la caída de los precios-[...]”*⁴. Aquest fet, segons Fontana, féu que quan el règim liberal els hi imposà noves exigències, *“se encontraron sin tener con que pagar e identificaron el nuevo régimen con una opresión fiscal mayor”*⁵. En aquest context, Fontana, finalment, posa èmfasi a aspectes de caràcter conjuntural que contribuïren, encara més, a l'empitjorament de les condicions de la pagesia: la sequera i les males collites, les quals *“daran nuevos reclutas a la partidas realistas, que cuentan con financiación suficiente para pagar un sueldo a los combatientes”*⁶. D'aquí el principal al·licient, segons Fontana, per enrolar-se a les partides reialistes: les possibilitats de cobrar un sou i subsistir i l'ús de la lluita armada com a manifestació del descontent de la pagesia més pobre i desemparada.

² Ardit, M., 1977, *Revolución liberal y revuelta campesina : un ensayo sobre la desintegración del régimen feudal en el País Valenciano : 1793-1840*, Barcelona: Ariel

³ Fontana, J., 1988, *La crisis del Antiguo Régimen, 1808-1833*, Barcelona: Crítica, p. 160

⁴ Fontana, J., 1988, *La crisis del Antiguo Régimen, 1808-1833*, Barcelona: Crítica, p. 33-34

⁵ Fontana, J., 1988, *La crisis del Antiguo Régimen, 1808-1833*, Barcelona: Crítica, p. 34

⁶ Fontana, J., 1988, *La crisis del Antiguo Régimen, 1808-1833*, Barcelona: Crítica, p. 38

Tot seguit, el segon estudi cabdal a l'hora d'abordar el fenomen del reialisme és obra de Jaume Torras⁷, si bé aquest posa especial èmfasi al cas català, aspecte que ens pot ser d'ajuda, doncs gran part del territori objecte del nostre estudi s'hi inclouria.

Torras, al igual que Fontana, també posa èmfasi en l'element econòmic. Pel que fa al procés de desamortització, destaca que aquesta no anava orientada a la repartició de la terra, mentre que l'adquisició d'aquesta per part d'estrangers frustrà a la pagesia, la qual s'hauria vist afectada també per l'augment de les contribucions i el seu sistema d'aplicació. Aquest darrer aspecte és molt important segons Torras, doncs el sistema de contribució establert pels liberals a més de ser especialment onerosos per les possibilitats del país, tindria un impacte molt desigual en funció del grau de vinculació amb l'economia de mercat de les diferents regions i comarques⁸, ja que les quantitats a pagar eren prèviament estipulades per l'Estat d'acord amb criteris no estrictament relacionats amb la capacitat econòmica de les localitats⁹, provocant efectes devastadors i consegüentment consolidant focus insurreccionals en zones concretes. Alhora, la reducció del delme a la meitat, segons Torras, no millorà les coses, doncs considera que era impossible que l'augment d'aquest fos proporcional a la conservació d'una part de la collita i més en temps de crisi¹⁰. Ara bé, encara que Torras assenyala la importància del factor econòmic traduït en un empobriment progressiu de la pagesia, afirma que existeix una altra raó fonamental per la qual aquest sector nodrí i fou la base dels aixecaments reialistes l'any 1822. Aquesta raó descansa en el que Torras presenta com la necessitat ideològica que legitimés i esperonés el moviment reialista. Aquesta els hi hauria aportat el clergat, objecte de nombrosos atacs per part del règim liberal. Així mateix, Torras diu: *“el simultáneo infortunio de la Iglesia podía ser por si mismo un motivo de descontento campesino, pero, sobre todo, significaba que la ideología y las instituciones que normalmente habían servido para mitigarlo empezaban a actuar en el sentido inverso. Es probable que este descontento fuese canalizado hacia un movimiento insurreccional”*¹¹. L'acció del clergat *“fue determinante para fundamentar una rudimentaria politización del descontento”*, és a dir, Torras afirma que per sí sol, el descontent pagès no hauria estat capaç de desencadenar una guerra, era necessari que algú li donés coherència ideològica. Ara bé, a pesar d'això, Torras destaca que la

⁷ Torras, J., 1976, *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823*, Barcelona: Ariel

⁸ Torras, J., 1976, *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823*, Barcelona: Ariel, p. 163

⁹ Torras, J., 1976, *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823*, Barcelona: Ariel, p. 158

¹⁰ Torras, J., 1976, *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823*, Barcelona: Ariel, p. 158

¹¹ Torras, J., 1976, *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823*, Barcelona: Ariel, p. 52

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

resposta camperola “*no era específicamente feudal*” en defensa del retorn d'un model socioeconòmic plantejat per les elits absolutistes com idíl·lic el qual règim liberal hauria intentat destruir, sinó que segons l'autor aquests sectors populars posteriorment reialistes, majoritàriament camperols, tenien les seves pròpies il·lusions i esperances que no s'assimilaven a l'ordre establert per l'Antic Règim. Tal com diu Torras: “*la alternativa al Antiguo Régimen no podía ser más que un proyecto igualitario de una monarquía paternal donde hubieran desaparecido las intermediaciones entre el rey y los súbditos*”¹², si bé el desencís que tingueren amb el nou sistema els posicionà contra seu doncs “*el cambio de régimen de marzo de 1820 fue interpretado como un cambio de régimen fiscal en la óptica popular*”¹³. Així mateix, els interessos o objectius de cadascun haurien estat diferents, i això també valdria per la cúpula elitista que des d'un principi havia conspirat contra el règim liberal i que una vegada esclatat el conflicte intentà organitzar la lluita armada; únicament compartien l'enemic a combatre. A més, amb l'impuls ideològic del clergat, si bé transcendental, no n'hi hauria hagut prou. Torras posa èmfasi als cabdillatges populars nascuts durant el conflicte com aglutinants de la resistència armada, els quals divideix en *aventurers*, antics guerrillers carismàtics i els que ell considera més rellevants, els mateixos eclesiàstics que prengueren les armes directament.

A continuació, deixant enrere ja les aportacions dels dos primers grans investigadors que decidiren analitzar el fenomen del reialisme i intentant cenyint-nos, sovint aproximadament, a la zona objecte del nostre estudi, exposem les aportacions de Manuel Ardit, obra del qual centra el seu estudi en el País Valencià, aspecte important, doncs cal tenir en compte que part del territori objecte del nostre estudi forma part d'aquest.

L'argument principal sobre el que es vertebra l'obra d'Ardit descansa en la importància dels factors de caràcter econòmic, d'aquí que la seva obra influenciés a Fontana. La tesis d'Ardit parteix de l'empitjorament de les condicions del camperolat a causa de les disposicions del règim liberal, així mateix ens afirma: “*la abolición de los señoríos aprovechó de bien poco a los campesinos pobres y mucho sin embargo a los ricos emfiteutas*”¹⁴ mentre que “*sobre el campesinado pobre se abatió una presión fiscal mayor por parte del Estado liberal y con todo ello en una coyuntura económica*

¹² Torras, J., 1976, *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823*, Barcelona: Ariel, p. 31

¹³ Torras, J., 1976, *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823*, Barcelona: Ariel, p. 153

¹⁴ Ardit, M., 1977, *Revolución liberal y revuelta campesina : un ensayo sobre la desintegración del régimen feudal en el País Valenciano : 1793-1840*, Barcelona: Ariel, p. 278

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

favorable"¹⁵. Segons Ardit, aquesta situació comportaria la misèria per amplis sectors camperols, especialment a les comarques septentrionals del País Valencià. Així mateix, la misèria d'aquestes gents seria el que els impulsaria a unir-se a les partides reialistes, tal com diu Ardit, "*la afluencia a las partidas fue motivada principalmente [...] por el desempleo y el hambre [...] muchos hombres, atraídos por la buena soldada, la comida segura y el botín probable se enrolaban en las filas realistas temporalmente algunas después de la época de siega*"¹⁶. Aquestes es consolidarien al nord del País Valencià, bàsicament, a causa de la orografia, doncs la resta "*de chispazos fueron insignificantes y dispersos y sólo las guerrillas de la montaña castellonense llegaron a alcanzar una cierta importancia [...] la circunstancia geográfica es la más importante, aquellas tierras altas, cortadas por cordilleras, con deficientes vías de comunicación y escasamente pobladas, ofrecían un terreno favorable para la guerrilla [...]*". La consolidació d'aquestes també seria possible, segons Ardit, a causa del col·laboracionisme autòcton arrel de la poca disposició de tropes governamentals i la conseqüent passivitat o col·laboració parcialment forçada dels ajuntaments.

D'altra banda, tenim l'obra de Ramon Arnabat, projecte del qual, influenciat per Fontana i, en especial, per Torras, se centrà en l'anàlisi del cas català.

Arnabat planteja un seguit d'aspectes fonamentals en suma a elements conjunturals que portaran a la conformació del reialisme a partir de la unió del què ell entén per la contrarevolució i l'antirevolució, unió que s'aniria produint al llarg del 1821 i que desencadenaria un conflicte que esclataria l'any 1822. Els termes contrarevolució i antirevolució designarien les dues corrents o vessants de la contrarevolució dialèctica entre els quals permetria la formació d'un bloc organitzat amb l'objectiu de fer front al règim liberal. Per contrarevolució, segons l'autor, hem d'entendre com a tal a aquells sectors ideològicament oposats al liberalisme, és a dir, les velles classes dominants de l'Antic Règim, el clergat i la noblesa, i un sector important de la pagesia benestant o hisendats interessos polítics, econòmics i socials dels quals es veieren afectats per l'arribada del nou règim. A l'altra banda, tenim l'antirevolució, bloc força més complex que l'anterior. Dins d'aquest sector, considerablement heterogeni, hi trobem un conjunt notable de persones, majoritàriament jornalers, pagesos, menestrals i artesans empobrits, els quals s'oposaven a les conseqüències que comportà l'establiment del

¹⁵ Ardit, M., 1977, *Revolución liberal y revuelta campesina : un ensayo sobre la desintegración del régimen feudal en el País Valenciano : 1793-1840*, Barcelona: Ariel, p. 273

¹⁶ Ardit, M., 1977, *Revolución liberal y revuelta campesina : un ensayo sobre la desintegración del régimen feudal en el País Valenciano : 1793-1840*, Barcelona: Ariel, p. 285

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

règim liberal. Tanmateix, d'acord amb Arnabat i sota la influència de Torras, aquest bloc, el constituir-se com un opositor al sistema instaurat el 1820 no implicaria, alhora, que els seus integrants fossin partidaris de la contrarevolució pròpiament dita, és a dir, la seva oposició i posterior lluita no es pot entendre com allò que Torras batejà com una *reacción específicamente feudal* i d'això en seria prova, d'acord amb Arnabat, la conflictivitat social de finals del s. XVIII front el sistema senyorial. Ara bé, llavors que pretenien? Parafraçant a Arnabat: *“jornalers, pagesos i menestrals simplement defensaven certs aspectes del món senyorial perquè era la única forma d'evitar la seva proletarització i mantenir el seu lligam amb la terra”*¹⁷. La seva lluita, d'aquesta manera, era una resposta a la defensiva que pretenia aturar el canvi. D'aquí en naixeria la confluència d'interessos amb la contrarevolució, l'existència d'un enemic comú a batre, el liberalisme. Tal confluència d'interessos permetrà, d'acord amb l'autor, que el moviment quedi impregnat d'un tarannà contrarevolucionari del qual en seria el màxim responsable la classe dirigent contrarevolucionària. Aquests darrers farien identificar la lluita contra el sistema amb la lluita pel restabliment de l'absolutisme. D'aquesta manera, l'autor ressalta la necessitat de saber reconèixer contrarevolució, equiparable a un projecte polític alternatiu al liberalisme, i l'antirevolució, concebuda com una forma de resistència i protesta al canvi. Tot i així, però, què permeté i com fou possible la unió d'ambdós sectors? És aquí on l'autor posa èmfasi a les raons fonamentals i als aspectes conjunturals que permeteren això. D'acord amb Arnabat, les raons o causes fonamentals s'han de buscar en els ja mencionats efectes negatius de la política econòmica liberal sobre una massa important de la població, la qual tindria com a exponents les conseqüències del procés desamortitzador i l'augment de la pressió fiscal. D'aquesta manera, segons l'autor, *“l'adscripció al reialisme de sectors de les classes populars s'inicia quan aquests sectors sentiren i comprovaren que la posada en pràctica que aquest liberalisme abstracte perjudicava els seus interessos materials immediats”*¹⁸. Tanmateix, apel·lant a les aportacions de Torras, Arnabat posa èmfasi a l'element ideològic com a factor capaç d'impulsar la resistència, doncs *“l'empitjorament de les condicions identificat, sobretot al món rural, d'acord amb una determinada cultura política [liberalisme] encara agreujava més la distància entre els responsables dels*

¹⁷ Arnabat, R., 2006, *Visca el rei i la religió! : la primera guerra civil de la Catalunya contemporània : 1820-1823*, Lleida: Pagès, p. 509

¹⁸ Arnabat, R., 2006, *Visca el rei i la religió! : la primera guerra civil de la Catalunya contemporània : 1820-1823*, Lleida: Pagès, p. 505

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

*esmentats canvis i els que patien els seus efectes negatius*¹⁹. És en aquest context quan posa èmfasi sobre el clergat, al igual que Torras, i als hisendats participants del poder local com a corretges de transmissió entre la contrarevolució i el descontent popular. Ara bé, perquè això fos possible, no n'hi ha prou amb aquests efectes negatius de la política liberal, sinó que s'hagueren de donar un conjunt de fets també molt importants perquè esclatés un conflicte de tal magnitud. Aquests aspectes serien les sequeres, les males collites, les epidèmies i la crisi econòmica general, així com també els aspectes socials relacionats amb les dinàmiques de les comunitats locals i de les seves rivalitats tradicionals tan internes com externes que condicionaren el plantejament de dues opcions que es decantarien per l'opció reialista o liberal. Arrel d'això, l'enrolament al reialisme es féu manifest gràcies a la canalització del descontent per part del clergat i d'alguns hisendats vers el règim. Tot i així, Arnabat ens assenyala que cal anar amb cura a l'hora de concebre les raons específiques, múltiples, per les quals aquestes classes populars s'hi adheriren: fugida de lleves, efectes de la repressió, cobrament d'una soldada, reclutament forçós: *“les necessitats individuals o col·lectives portaren a un bon nombre de jornalers, manestrals i pagesos al reialisme impulsat per sectors de la pagesia benestant i el clergat*²⁰. Ara bé, Arnabat també ressalta que la conflictivitat només esclata en un moment en què no només conflueix el gran nivell de descontent popular amb les intencions dels sectors contrarevolucionaris, sinó que, a més, es precisa, per exemple, l'existència d'un sector contrarevolucionari constantment en actiu, de caràcter elitista, a partir del qual es comença a teixir una xarxa contrarevolucionària, que connectarà les bases populars amb aquest sectors, el nexa d'unió, tal com s'ha ressaltat, haurien estat el clergat i alguns hisendats locals.

D'altra banda, abans de concloure les aportacions generals d'Arnabat, caldria destacar el fet de què orienta una petita part del seu projecte a donar a conèixer les característiques particulars del reialisme en funció de les àrees geogràfiques de Catalunya. Referent a la que ens interessa, les Terres de l'Ebre, les seves explicacions assenyalen la particularitat d'aquest indret. Segons Arnabat, el reialisme que es desenvolupa a l'Ebre disposa de característiques pròpies, si bé no entra en detalls. Es limita a afirmar que *“aquests aixecaments ens mostren una via diferent de contrarevolució, menys lligada als dirigents contrarevolucionaris de França [elit*

¹⁹ Arnabat, R., 2006, *Visca el rei i la religió! : la primera guerra civil de la Catalunya contemporània : 1820-1823*, Lleida: Pagès, p. 500

²⁰ Arnabat, R., 2006, *Visca el rei i la religió! : la primera guerra civil de la Catalunya contemporània : 1820-1823*, Lleida: Pagès, p. 507

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

absolutista que conspira des de l'exili] *i més prospera a l'antirevolució*"²¹. Segons Arnabat, en aquest espai hi jugaren un paper importantíssim els eclesiàstics i els hisendats locals als quals hem al·ludit anteriorment, els quals haurien aconseguit mobilitzar unes bases populars molt castigades per la crisi econòmica i els efectes negatius de la política liberal.

Finalment, en darrera instància, donar a conèixer el treball de Núria Sauch²², únic projecte que fins ara ha intentat abordar el fenomen del reialisme a l'àrea en qüestió en un únic estudi. Les aportacions de Sauch parteixen d'una qüestió que també es plantejà posteriorment Arnabat, com és que es produí un aixecament armat amb un important contingent popular a partir de 1822 i no el 1820? A l'hora d'explicar això els resulta obvi que s'hagueren de donar unes circumstàncies que ho fessin possible. En aquest context, tornem a veure una llarga explicació de les conseqüències negatives de la política liberal sobre el territori, les quals Sauch emfatitza i exposa pel cas d'aquest espai geogràfic comprès pel Maestrat i, sobretot, per les Terres de l'Ebre. Aquesta autora recull els plantejaments de Torras sobre els efectes de la desamortització i la política tributària, afirmant que això tingué importants repercussions vers les comunitats d'aquella zona. El malestar s'accentuà amb la crisi econòmica i els efectes de l'establiment del cordó sanitari de 1821 al voltant de Tortosa amb motiu del brot de febre groga, provocant que la regió es veiés afectada amb noves impositcions fiscals, inflació per la carestia i el bloqueig de l'activitat comercial, important a les rodalies de Tortosa. D'aquesta manera, en paraules de Sauch, "*el malestar potenciat pel sistema liberal va ser reconduït pels elements absolutistes per lluitar contra el nou sistema*"²³, és a dir, de nou s'afirma la canalització del descontent per part d'aquells sectors absolutistes, els quals Sauch identifica amb el clergat, severament afectat per les disposicions liberals, i amb diferents sectors influents al sí dels règims municipals. La importància d'aquests darrers sectors resulta fonamental per Sauch, la qual afirma: "*la guerra va iniciar-se quan els dirigents van fer una crida a la lluita armada a la qual els grups subalterns van respondre positivament*"²⁴, si bé també destaca que "*el 1822 les classes subalternes estaven molt més receptives per a secundar la crida dels dirigents*

²¹ Arnabat, R., 2006, *Visca el rei i la religió! : la primera guerra civil de la Catalunya contemporània : 1820-1823*, Lleida: Pagès, p. 127

²² Sauch, N., 2004, *Guerrillers i bàndols civils entre l'Ebre i el Maestrat: la formació d'un país carlista (1808-1844)*, Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat

²³ Sauch, N., 2004, *Guerrillers i bàndols civils entre l'Ebre i el Maestrat: la formació d'un país carlista (1808-1844)*, Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 499

²⁴ Sauch, N., 2004, *Guerrillers i bàndols civils entre l'Ebre i el Maestrat: la formació d'un país carlista (1808-1844)*, Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 499

*del moviment, de la mateixa manera que els sectors dirigents estaven més preparats i havien abonat prèviament el terreny aprofitant-se de les lluites del poder a nivell local*²⁵. A què es refereix l'autora, però, amb això? L'estudi de Sauch posa especial èmfasi en la lluita pel poder municipal, la qual prova, per exemple, en el cas d'Ulldecona, on s'hi formaren dos blocs antagònics que recolzaven l'opció liberal i absolutista. Al voltant d'aquests blocs encapçalats per diverses famílies o oligarquies locals es teixí una xarxa d'influències sovint a partir de llaços de parentesc i amistat dels quals en formaren part els cabdills militars que encapçalaren les partides que s'aixecaren el 1822; curiós és el fet, segons Sauch, que gran part dels membres de les partides estiguessin relacionats d'alguna manera amb els seus cabdills o membres de la guerrilla. És a partir d'aquí que *s'abonaria el terreny* en un context on s'hi han d'afegir condicionaments socioeconòmics que ho acompanyarien. Aquests condicionants contribuirien a aportar més homes a les partides arrel de les possibilitats de cobrar una soldada, per exemple. Tanmateix, la clau està en la interacció entre la base i les classes dirigents, identificades amb les oligarquies locals que donen prova de l'existència de grups opositors al liberalisme de forma consolidada.

3. Els complots ultres de les Terres de l'Ebre i el Maestrat

L'etapa que s'obra amb la restauració de la monarquia absoluta l'any 1823 es caracteritzà per la divisió al sí de l'absolutisme entre els anomenats apostòlics i aquells sectors més moderats. Arrel d'aquesta conflictivitat, les tensions augmentaran progressivament fins que s'acabarà desencadenant l'aixecament dels malcontents i, posteriorment, la Primera Guerra Carlina. En aquest context, el Maestrat i, sobretot, les Terres de l'Ebres seran escenari d'aquestes tensions, les quals es materialitzarien en complots de tendències ultres de 1825, 1826 i la primavera de 1827. Aquests tindrien com a centre neuràlgic la ciutat de Tortosa.

L'anàlisi i estudi d'aquests complots és important pel fet de què aquí s'evidencien les divisions dins de l'absolutisme que acabaria derivant en el naixement del carlisme i perquè es féu manifest el grau de conflictivitat que precisament tingué aquesta disputa dins l'espai sobre el qual gira en torn el nostre estudi. Malauradament, però, pocs autors han abordat aquest tema i menys pel que fa a les Terres de l'Ebre i al Maestrat. A

²⁵ Sauch, N., 2004, *Guerrillers i bàndols civils entre l'Ebre i el Maestrat: la formació d'un país carlista (1808-1844)*, Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 500

continuació, presentem les principals aportacions al respecte referents a aquests complots dins l'espai en qüestió.

3.1 *El complot de Tortosa d'agost de 1825*

Pel que fa a aquest complot, l'obra de Núria Sauch és la que ens pot ajudar més a l'hora d'analitzar-lo i comprendre-ho. Aquesta autora afirma que el complot de Tortosa estava directament relacionat amb l'aixecament de Georges Bessières, a Madrid, a finals d'agost d'aquell any, de manera que assenyala que aquell hauria estat una ramificació de l'altre. Alhora, el complot de Tortosa, segons Sauch, hauria format part "*d'un pla conspiratiu, ordit per diferents membres de la oficialitat reialista, que pretenia abastar tot el territori espanyol*"²⁶. A partir d'aquí l'autora n'extreu una conclusió i és que aquest aixecament tindria com a principals protagonistes a aquells homes que havien lluitat durant la guerra reialista i que, una vegada finalitzat el conflicte, foren llicenciats o degradats i conseqüentment requalificats. Aquest fet hauria generat el descontent d'aquest sector. Tanmateix, aquests haurien tingut el suport d'amplis sectors del clergat, i de membres del cos de Voluntaris Reialistes. D'altra banda, pel que fa a la reconstrucció dels fets, Sauch és la que reuneix més dades per mirar d'aclarir-ne el desenvolupament exacte, afirma que l'aixecament tingué lloc el dia 27 d'agost, quan un comandant de la guarnició va avisar al governador de la ciutat del que s'estava tramant, provocant empresonaments i fugides d'altres. Aquesta situació, segons l'autora, no fou espontània, doncs dies enrere documenta la inquietud i moviments sospitosos que es produïren a la ciutat de Tortosa, coincidint amb l'aixecament de Bessières.

En segon lloc, l'altre autor al que s'ha d'al·ludir, és Joan R. Vinaixa i Miró²⁷, el qual també féu interessants aportacions. Al igual que Sauch coincideix amb el fet de que aquest complot seria una ramificació d'un aixecament general, si bé aquest autor es qüestiona el següent: per què l'aixecament es produeix en uns moments en què la zona esta tan vigilada en motiu de l'aixecament de Bessières? El que ho explicaria, d'acord amb Vinaixa i Miró, seria la precipitació dels esdeveniments, doncs els oficials que havien de secundar l'aixecament pertanyien a un batalló que havia d'ésser rellevat per ordre del Capità General de Catalunya; també posa èmfasi en la ineptitud o passivitat de les autoritats, curiós és el fet de que molts empresonats s'escapessin poc després; i,

²⁶ Sauch, N., 2004, *Guerrillers i bàndols civils entre l'Ebre i el Maestrat: la formació d'un país carlista (1808-1844)*, Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 216

²⁷ Sánchez Cervelló, J. (coord.), 2004, *El carlisme al territori de l'antiga diòcesi de Tortosa: Terres de l'Ebre, Maestrat, Matarranya, Ports de Morella i Priorat*, vol. 1, Tarragona: Arola Editors

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

finalment, a l'existència de més implicats entre les autoritats que no són esmentats. Segons l'autor, no deixa de sorprendre, per exemple, que el governador de la ciutat fos poc després substituït, al igual que el recentment nomenat sotsdelegat de policia.

3.2 La conspiració de setembre de 1826

De nou, els principals autors que ens aporten informació sobre aquest complot i el seu abast són Núria Sauch i Joan R. Vinaixa i Miró i coincideixen ambdós amb les hipòtesis que n'extreuen i solament es diferencien en alguns aspectes referents al desenvolupament dels esdeveniments. Pel que ens diuen, aquesta conspiració formava part d'un pla general que havia de desembocar en un aixecament general a Navarra, Catalunya, València i Aragó²⁸. L'aixecament hauria estat de nou encapçalat per antics militars, la majoria il·limitats o requalificats, i oficials i membres dels cossos de Voluntaris Reialistes. D'altra banda, el finançament hauria estat en mans d'eclesiàstics²⁹. Sigui com sigui, però, l'aixecament quedà focalitzat a Tortosa i Peníscola, on els complots foren ràpidament desarticulats. Aquest fet no deixa de sorprendre, doncs no concorda amb les fonts que els mateixos Vinaixa i Sauch consultaren, ja que aquestes, basades en el testament d'un dels detinguts, l'oficial il·limitat Antonio Vallés, al·ludeixen a un aixecament general. La raó per la qual només es manifestà en aquests dos focus resulta un misteri. El fet, però, és que alhora testimonis de l'època, tal com ens assenyala Sauch, expressen la necessitat d'extremar la precaució en motiu d'un possible aixecament amb important participació dels Voluntaris Reialistes i amb ramificacions, per exemple, a València, cosa que sí concorda amb les declaracions de Vallés. D'altra banda, aquests autors assenyalen la suposada importància que hauria tingut Josep Rambla, antic veterà reialista, el qual hauria vagat sospitosament per les Terres de l'Ebre i els Ports acompanyat d'homes armats per finalment entregar-se a les autoritats de Terol. Vinaixa i Miró afirma que això es produí perquè Rambla fou conscient del fracàs de la conspiració i amb l'hivern a sobre decidí entregar-se amb la finalitat de desmentir "falses acusacions sobre la seva persona". Res més s'ha pogut fins ara aclarar d'aquest misteriós episodi, tal com diu Vinaixa i Miró "*el complot de 1826 té encara masses punts foscos que no ens permeten*

²⁸ Sauch, N., 2004, *Guerrillers i bàndols civils entre l'Ebre i el Maestrat: la formació d'un país carlista (1808-1844)*, Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 219; Cervelló, J. (coord.), 2004, *El carlisme al territori de l'antiga diòcesi de Tortosa: Terres de l'Ebre, Maestrat, Matarranya, Ports de Morella i Priorat*, vol. 1, Tarragona: Arola Editors, p. 71

²⁹ Sauch, N., 2004, *Guerrillers i bàndols civils entre l'Ebre i el Maestrat: la formació d'un país carlista (1808-1844)*, Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 220

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

*saber, ara per ara, ni el calat social de la mateixa ni el grau de veracitat de les declaracions fetes pels diversos imputats*³⁰.

3.3 L'aixecament de març-abril de 1827

Sobre aquest complot, a diferència dels dos anteriors, han treballat més autors, si bé superficialment i més que res per ser l'antecedent més immediat a l'aixecament dels malcontents.

Núria Sauch és la que ens proporciona una reconstrucció dels fets més detallada, si bé reconeix la gran manca d'informació al respecte. A partir de la documentació Sauch ha apuntat que aquest complot estaria directament relacionat amb els anteriors, mentre que els protagonistes tornarien a ser els mateixos: oficials il·limitats, gran part del clergat i membres del cos de Voluntaris Reialistes. L'objectiu dels conspiradors hauria estat formar una força mitjançant la qual entrar a Tortosa i, d'acord amb Sauch i els testimonis consultats, proclamar a Carles V. El pla hauria estat avortat després de què un dels implicats traís als conspiradors i avisés al governador de Tortosa. Tanmateix, alguns dels cabdills implicats escaparen i vagaren pel territori sumant adeptes entre la població, un fet que es produí en el mateix moment que sortien partides en altres indrets la Catalunya central. Tot i així, durant l'abril els principals cabdills foren capturats i executats. Aquesta mateix reconstrucció és la que fa també, per la seva banda, Vinaixa i Miró, si bé aquest autor anà més lluny i afirmà que l'intent de presa de Tortosa havia de ser el pas previ a la posterior insurrecció general del Principat³¹. Tanmateix, d'aquest aixecament se'n deriven molts interrogants, com ara per què aquesta no tingué el ressò que mesos després tindria l'aixecament dels malcontents o bé quins objectius concrets perseguia, doncs Sauch demostrà que existien proclames a Carles V.

Així mateix, per exemple, Josep Fontana va assenyalar que aquesta insurrecció no arrelà perquè ens trobàvem en una època de l'any on la feina al camp era abundant, de manera que això no permeté reclutar suficients adeptes³². Per la seva banda, Torras, afirmà que el fracàs obeeí a la proclama en favor de l'infant Carles, per la qual la població no hauria estat preparada³³. Sauch, per la seva banda, qüestiona a Fontana afirmant que la revolta

³⁰ Sánchez Cervelló, J. (coord.), 2004, *El carlisme al territori de l'antiga diòcesi de Tortosa: Terres de l'Ebre, Maestrat, Matarranya, Ports de Morella i Priorat*, vol. 1, Tarragona: Arola Editors, p. 72

³¹ Sánchez Cervelló, J. (coord.), 2004, *El carlisme al territori de l'antiga diòcesi de Tortosa: Terres de l'Ebre, Maestrat, Matarranya, Ports de Morella i Priorat*, vol. 1, Tarragona: Arola Editors, p. 73

³² Fontana, J., 1988, *La crisis del Antiguo Régimen, 1808-1833*, Barcelona: Crítica, p. 180

³³ Torras, J., 1967, *La guerra de los agraviados*, Barcelona: Publicaciones de la Cátedra de Historia General de España, p. 29-33

dels malcontents esclatà en un temps on la feina al camp també era abundant. D'altra banda, treu importància a la proclama a Carles V, doncs demostra que les proclames a aquest ja es feren durant la insurrecció de Bessières. Per aquesta autora, la clau de la poca ressonància de la revolta està en la gran disposició de tropes per part de les Capitanies Generals sobre el territori i el seu consegüent control efectiu sobre aquest.

4. L'aixecament dels malcontents al Maestrat i les Terres de l'Ebre

El fenomen dels malcontents és l'antecedent més immediat a l'esclat de la guerra el 1833 i l'exponent de la profunda fractura que s'havia produït entre els sectors apostòlics i els moderats al sí de l'absolutisme. La guerra dels malcontents, tanmateix, fou un fenomen centrat quasi exclusivament al Principat i, en part, al Maestrat valencià, espai directament relacionat amb les Terres de l'Ebre, on els agreujats s'hi manifestaren intensament. Fins ara, però, els únics estudis que han tractat el fenomen dels malcontents a l'Ebre i, consegüentment, al Maestrat, han estat Núria Sauch i, en menor mesura, Joan R. Vinaixa i Miró.

Tanmateix, la complexitat d'aquest fenomen i tenint en compte que les Terres de l'Ebre entren dins de la dinàmica del conflicte formant part de Catalunya, caldria ressaltar les aportacions d'autors com Jaume Torras i Ramon Arnabat.

Tant Torras com Arnabat conceben la gènesi dels malcontents com un moviment que s'havia forjat a les altes esferes de poder arrel de la fractura definitiva dins l'absolutisme. En aquest sentit, Torras defensa el caràcter procarlí del moviment³⁴, si bé afirma que s'empraren consignes menys extravertides amb la finalitat de què això pogués convertir-se en un aixecament armat que fos àmpliament secundat i fàcil de redirigir. Per fer-ho possible, Torras al·ludeix a la importància de la jerarquia eclesiàstica i als cabdills militars, la majoria oficials i limitats, com a nexes entre aquestes altes esferes de poder i la base popular aixecada en armes; una massa popular que s'hi veuria vist arrossegada, principalment, per la misèria i la conjuntura econòmica de crisi caracteritzada per la davallada dels preus agrícoles. La participació en l'aixecament i en les partides que es formaren obeiria fonamentalment, segons Torras, a les possibilitats de promoció social i de cobrar una soldada³⁵. D'altra banda, Arnabat no posa èmfasi al suposat caràcter procarlí encobert del moviment, si bé al igual que Torras

³⁴ Torras, J., 1967, *La guerra de los agraviados*, Barcelona: Publicaciones de la Cátedra de Historia General de España, p. 24-25

³⁵ Torras, J., 1967, *La guerra de los agraviados*, Barcelona: Publicaciones de la Cátedra de Historia General de España, p. 37-38

afirma la importància dels cabdills militars, la majoria il·limitats i indefinits, desencisats amb el règim; aquí també Arnabat hi incorpora els Voluntaris Reialistes, dels quals n'emfatitza el seu protagonisme arrel de les disposicions governamentals orientades a què aquest cos perdés progressivament protagonisme al consolidar-se com un baluard dels postulats més intransigents de l'absolutisme. En conjunció amb aquest descontent, Arnabat, al igual que Torras, posa èmfasi a l'agitació dels sectors ultres, principalment el clergat, i a la crítica conjuntura econòmica com a causa principal de l'adhesió als malcontents. Tanmateix, la base, per ambdós autors, s'ha de buscar en els cabdills. Així mateix ens diu: *“els oficials indefinits i il·limitats es convertiren en els quadres i caps de la revolta, i això va permetre mobilitzar, a través seu, els Voluntaris Reialistes i altres reialistes dels pobles, oferint una massa popular a la conspiració ultra”*³⁶; el mateix diu Torras al afirmar la importància dels cabdills i el clergat i la seva capacitat d'aglutinar els sectors populars: *“no podemos pensar que los campesinos tuvieran la posibilidad de formularse uno objetivos políticos propios”*³⁷. D'altra banda, Arnabat també coincideix amb Torras pel que fa als integrants dels malcontents: pagesos i artesans empobrits que s'uniren a aquests com a via d'escapament a la seva precària situació³⁸. El que diferencia a Torras i Arnabat descansa en la ideologia i interpretació ideològica del moviment. Torras afirma el caràcter procarlí encobert que originalment tenia aquest aixecament. L'encobriment s'hauria fet a partir de la idea de què el rei “no gaudia de llibertat”, és a dir, que existia un grup al seu voltant que l'impedia actuar i exercir sense restriccions la seva sobirania absoluta, prova del qual en seria la no recompensació dels qui havien lluitat pel rei el 1822-1823, els oficials il·limitats. Conseqüentment, els malcontents pretenien augmentar la repressió vers els suposats liberals infiltrats en l'administració, l'Exèrcit etc. Arnabat ho ratifica, si bé això no equivaldria a la necessitat de defensar postulats procarlins encoberts. Les proclames dels malcontents, d'altra banda, també pretenien restaurar la Inquisició i suprimir la policia, la qual s'havia creat com a “substitut secular” d'aquesta. Les raons, d'acord amb aquests autors, que justificarien aquesta demanda seria el rebuig dels sectors ultres vers la policia, al ser considerat un cos imposat per les pressions a les què es veié obligat a cedir Ferran VII quan la Santa Aliança féu possible la restauració de l'absolutisme el

³⁶ Arnabat, R., 1999, “Notes sobre l'aixecament dels malcontents (1827)”, *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 10, p. 126

³⁷ Torras, J., 1967, *La guerra de los agraviados*, Barcelona: Publicaciones de la Cátedra de Historia General de España, p. 108

³⁸ Arnabat, R., 1999, “Notes sobre l'aixecament dels malcontents (1827)”, *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 10, p. 124

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

1823. El restabliment de la Inquisició, però, segons Torras, obeïa més a una conseqüència de l'exercici de la sobirania absoluta del monarca que no pas a una exigència a satisfer³⁹.

D'altra banda, hem de posar èmfasi a les aportacions de Núria Sauch i Joan R. Vinaixa, estudis dels quals s'han centrat en el fenomen dels malcontents a la zona objecte del nostre estudi.

El primer aspecte que crida l'atenció és que el corregiment de Tortosa fou el darrer a sumar-se a la insurrecció, el setembre de 1827, doncs precisament aquí era on les tensions s'havien fet manifestes, prova del qual n'haurien estat els complots frustrats de 1825, 1826 i de la primavera de 1827. D'acord amb Sauch, l'explicació a aquest fet descansa en la poca disposició de tropes governamentals a la regió en qüestió, a diferència de la primavera d'aquell mateix any. Aquesta absència de tropes, les quals s'haurien hagut de dispersar per fer front a l'aixecament, hauria estat la causa per la qual la insurrecció no es produí fins el setembre. En segon lloc, Sauch, al analitzar el fenomen dels malcontents, afirma que l'adhesió popular al moviment, al mateix temps, obeí a dues raons concretes: per una banda, a les possibilitats de cobrar una soldada formant part de les partides en un context de crisi econòmica generalitzada prova del qual en serien la composició social dels malcontents de la zona registrats, la gran majoria procedents dels sectors més empobrits de la població; per l'altra, al paper dels cabdills militars com aglutinants de la resistència armada, doncs Sauch assenyala que aquelles poblacions amb un percentatge més elevat de dirigents militars foren aquells que aportaren més homes a les files dels malcontents. Caldria esmentar aquí, però, el fet de què a diferència d'altres corregiments, la participació dels Voluntaris Reialistes fou molt escadussera en el cas del corregiment de Tortosa. D'altra banda, en aquest àmbit també destaquen les aportacions de Vinaixa i Miró, el qual afirmà que si bé l'aixecament no es produí fins el setembre, la zona fou objecte de fortes tensions durant l'estiu de 1827, unes tensions manifestes en forma de tirotejos i assassinats registrats en diferents poblacions de la zona, tals com Miravet o Sant Carles de la Ràpita⁴⁰. En aquest context, aquest autor introdueix un altre element, el bandolerisme. Per Vinaixa, el fenomen dels malcontents i el bandolerisme podrien haver estat relacionats, dóna a conèixer la possibilitat de què a les files dels malcontents de la zona hi haurien

³⁹ Torras, J., 1967, *La guerra de los agraviados*, Barcelona: Publicaciones de la Cátedra de Historia General de España, p. 108

⁴⁰ Sánchez Cervelló, J. (coord.), 2004, *El carlisme al territori de l'antiga diòcesi de Tortosa: Terres de l'Ebre, Maestrat, Matarranya, Ports de Morella i Priorat*, vol. 1, Tarragona: Arola Editors, p. 74

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

participat una quantitat d'homes que s'havien vist arrossegats a aquesta vida⁴¹. Finalment, pel que fa al desenvolupament del conflicte a la regió, l'obra més important que el tracta és el de Núria Sauch, la qual es troba ratificada per les aportacions de Vinaixa. Ambdós parlen de dues fases de la guerra: una primera etapa entre setembre i octubre en què es formen diferents partides i s'escampen per tot l'Ebre i penetren al Maestrat, lloc on se'ls hi uniran adeptes entre les poblacions, principalment del Baix Maestrat. Aquesta etapa conclouria amb un atac perpetrat pel Capità General de València i Múrcia, el qual reduiria les partides amb rapidesa gràcies, principalment, a què gran part dels aixecats s'acolliren a indult. Tanmateix, la revolta reeixiria a finals de novembre, quan marxaren del dipòsit de Benicarló un conjunt d'homes acollits a l'indult. Aquests vagarien pel Maestrat i l'Ebre i es mantindrien actius fins a les acaballes de desembre.

5. La Primera Guerra Carlina al Maestrat i a les Terres de l'Ebre: sobre el perquè de la insurrecció

Quan s'aborda el tema de la Primera Guerra Carlina al Maestrat i a les Terres de l'Ebre, dues zones directament connectades en quant al desenvolupament d'aquest conflicte, ens trobem amb el mateix problema que quan tractàvem el reialisme, poc s'ha escrit sobre aquesta zona en concret; a part quedarien, però, les múltiples biografies de Ramon Cabrera, gran protagonista de la contesa. Així mateix, es farà referència a un conjunt d'obres que intentin aproximar-nos al fenomen carlí en aquest espai geogràfic encara que sovint aquestes posin èmfasi a realitats geogràfiques i històriques que o bé no estiguin relacionades directament amb el nucli en qüestió o que, al contrari, sí que ho estiguin, encara que sovint solament de forma parcial.

De nou, la principal obra que tracta del primer carlisme en aquest espai concret és el treball de Núria Sauch. Com i per què fou possible l'existència d'un nucli insurreccional allí? Sauch parteix de què el carlisme que es manifestà allí es va caracteritzar per integrar un nombre considerablement elevat d'antics combatents, tan del Trienni com malcontents; antics Voluntaris Reialistes sovint directament relacionats amb aquests combatents i, nous integrants, exponent dels quals és Ramon Cabrera. Segons Sauch, aquest fet és de vital importància, doncs afirma que ens obliga a descartar la visió unilineal que planteja el problema del carlisme com una resposta a les necessitats

⁴¹ Sánchez Cervelló, J. (coord.), 2004, *El carlisme al territori de l'antiga diòcesi de Tortosa: Terres de l'Ebre, Maestrat, Matarranya, Ports de Morella i Priorat*, vol. 1, Tarragona: Arola Editors, p. 75-76

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

econòmiques de la població més humil castigada per una crisi que ja feia temps que durava⁴². D'altra banda “*respecte a la qüestió d'eludir la lleva i preferir engrossir les files del carlisme pensem respon a motivacions no relacionades amb el menor grau de disciplina que pogueren tenir els carlins, ni amb les millors condicions que s'han volgut trobar en l'exèrcit carlista*”⁴³; Sauch també afirma que s'ha de minimitzar l'argument que defensa l'adhesió al carlisme amb la finalitat d'actuar més a prop dels respectius llocs d'origen, especialment pel que fa a la primera etapa de la guerra caracteritzada per les partides. La prova, segons Sauch, està en què els carlins d'allí eren les unitats més mòbils de l'exèrcit de Cabrera. Així doncs, per aquesta autora, la principal raó per la qual es féu possible crear un nucli insurreccional carlí allí s'explica des d'uns paràmetres comunitaris, no individuals com apunten els motius anteriorment posats en qüestió per Sauch. Tenint en compte això, l'autora posa èmfasi a les xarxes d'influència, creades generalment a partir de les oligarquies locals, unides per vincles de parentesc, amistat, clientelisme i a nivell de les institucions municipals. Aquestes xarxes es consolidarien i s'expandiren a partir del Trienni gràcies a l'aparició dels oficials il·limitats, resistència al sistema liberal que naixé de l'articulació d'una lluita armada contra el liberalisme arrel de la conflictivitat municipal entre les oligarquies locals. A partir d'aquests vincles Sauch creu que es formà un carlisme de base directament controlat per uns dirigents autòctons que formen part de la cúpula militar o bé ostentaven graus intermedis o baixos. Aquest fet, segons Sauch, fa que els homes es mantinguin enquadrats i fidels a la direcció dels caps, al mateix temps que es manifesta un col·laboracionisme important entre la població autòctona que no participa directament en la lluita i que permet que el carlisme armat sobrevisqui. Arguments que, segons Sauch, verificarien això seria que la meitat de la poblacions on s'han registrat carlins de base tenien, com a mínim, un oficial carlí al que seguir⁴⁴. Una altra dada que, segons l'autora, confirmaria la importància dels vincles entre els carlins, la gran majoria oriünds d'aquelles terres, és la seva posterior organització en batallons, enquadrant els homes pel seu origen o àrea geogràfica circumdant. D'altra banda, Sauch, òbviament assenyala altres aspectes que també són molt importants, tals són els incentius econòmics que la partida i després l'exèrcit carlí podia proporcionar, el prestigi personal

⁴² Sauch, N., 2004, *Guerrillers i bàndols civils entre l'Ebre i el Maestrat: la formació d'un país carlista (1808-1844)*, Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 503

⁴³ Sauch, N., 2004, *Guerrillers i bàndols civils entre l'Ebre i el Maestrat: la formació d'un país carlista (1808-1844)*, Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 504

⁴⁴ Sauch, N., 2004, *Guerrillers i bàndols civils entre l'Ebre i el Maestrat: la formació d'un país carlista (1808-1844)*, Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 504-505

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

i carisma del cabdill a qui els homes s'unien, la imposició de lleves i contribucions forçades per part dels carlins, desertors de l'Exèrcit liberal que, pràcticament, no tenien marxa enrere; la manca de preocupació governamental “*deixant punts desprotegits a sobretot partir de 1835*”⁴⁵, la orografia del territori i la deixadesa en què es trobaven les tropes governamentals, generalment desproveïts de tropes suficients.

En la línia de Sauch també s'hi situa Roc Salvadó i Poy, el qual també parteix de la importància de l'autoctonisme dels combatents carlins i la filiació al moviment en paràmetres comunitaris⁴⁶. Al igual que Sauch, posa èmfasi a les disputes pel control municipal i a la conseqüent formació de xarxes d'influència com a principal causa de l'adhesió al carlisme. Tanmateix, també Salvadó fa referència a la importància de paper de la diòcesi de Tortosa com a realitat històrica que és capaç d'engendrar i consolidar un nucli insurreccional on, d'acord amb l'autor, cal incidir en la labor del clergat com a principal impulsor del carlisme⁴⁷.

En segon lloc, cal fer referència a l'obra de Pedro Rújula⁴⁸, si bé el seu estudi s'orienta, principalment, al cas aragonès, amb especial incidència sobre el Baix Aragó, un espai directament vinculat amb el nucli insurreccional carlí del Maestrat i les Terres de l'Ebre. Per aquest autor, l'esclat de la insurrecció carlina és una reacció dels sectors més humils descontent dels quals fou canalitzat per uns sectors dirigents identificats amb els cabdills militars i el clergat. Segons Rújula, l'origen del descontent se situa en el Trienni, durant el qual la pagesia fou objecte d'un empobriment progressiu arrel de la crisi econòmica i el posterior augment de la pressió fiscal. Aquest descontent hauria estat impulsat pels reialistes desencadenant una reacció contra el règim. Posteriorment, l'autor assenyala que els anys de la dècada ominosa no resolgueren la situació d'un camperolat descontent del qual *permaneció latente*. En aquests anys, gran part dels oficials il·limitats i d'aquests sectors populars descontents es caracteritzarien per la seva adhesió als cossos de Voluntaris Reialistes, els quals es proletaritzarien, al mateix temps que es configuraven els dos pols polítics al sí de l'absolutisme; aquests teixiran les seves xarxes d'influència que es faran manifestes en l'esclat de la revolta el 1833. Tanmateix, el seu fracàs als nuclis urbans arrel de les mesures prèviament preses pel

⁴⁵ Sauch, N., 2004, *Guerrillers i bàndols civils entre l'Ebre i el Maestrat: la formació d'un país carlista (1808-1844)*, Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 504-505

⁴⁶ Sánchez Cervelló, J. (coord.), 2004, *El carlisme al territori de l'antiga diòcesi de Tortosa: Terres de l'Ebre, Maestrat, Matarranya, Ports de Morella i Priorat*, vol. 1, Tarragona: Arola Editors, p. 110

⁴⁷ Sánchez Cervelló, J. (coord.), 2004, *El carlisme al territori de l'antiga diòcesi de Tortosa: Terres de l'Ebre, Maestrat, Matarranya, Ports de Morella i Priorat*, vol. 1, Tarragona: Arola Editors, p. 121

⁴⁸ Rújula, P., 1998, *Contrarrevolución. Realismo y Carlismo en Aragón y el Maestrazgo, 1820-1840*, Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

govern farà néixer la partida com a estratègia insurreccional, les quals operaran, principalment, al Baix Aragó, on les condicions eren favorables. Segons Rújula, l'agitació clerical i l'aprofitament de les influències dels ja quasi desmantellats Voluntaris Reialistes no seria suficient com per consolidar un focus insurreccional permanent, això només fou possible gràcies al paper dels militars il·limitats o llicenciats, la majoria veterans de la guerra reialista, i a les condicions econòmiques de la zona del Baix Aragó, severament afectada per la crisi. Posteriorment, pel que fa a l'adhesió de la població a les partides, afirma que “*Labradores, jornaleros y artesanos, muy ligados a los ritmos de la actividad agraria encontraron en las partidas un complemento a sus ingresos familiares al tiempo que una fórmula a su alcance para manifestar su descontento [...] Sucesivamente acogidos a indulto y nuevamente reincorporados [...] compartían la actividad agraria tradicional con las filas insurreccionales*”⁴⁹. A aquesta depressió econòmica, Rújula suma la importància del clergat com impulsors del carlisme entre els sectors populars i la importància del lideratge Manuel Carnicer com a principal causa de la consolidació del focus insurreccional. Segons Rújula, de les bases organitzatives que creà Carnicer, Cabrera les prengué i aprofità per a consolidar definitivament un nucli que es mantindria sota el seu control directe a partir de 1835, quan segons l'autor la dinàmica bèl·lica canvià “*habiendo superado la fase inicial de consolidación de un núcleo rebelde*”⁵⁰.

Posteriorment, també resulta important posar èmfasi a l'obra de Pere Anguera, projecte del qual esdevingué fonamental per a l'estudi del carlisme català. Tanmateix, a pesar de què aquest mateix autor exclou de la seva obra el territori objecte del nostre estudi, cal fer referència les conclusions que extreu sobre el carlisme a Catalunya, doncs part de les seves aportacions sovint coincideixen amb altres autors que treballaren pels casos valencià i aragonès, així com també amb la ja citada Núria Sauch.

Anguera parteix de la necessitat de separar la cúpula dirigent del carlisme i les seves bases, afirmant que el que permeté la unió entre ambdós sectors hauria estat el fet de compartir el mateix enemic, el règim posteriorment catalogat de constitucional. D'aquesta manera, Anguera rebutja qualsevol plantejament relacionat amb complots reaccionaris o elements de caràcter nacionalista com a factors que permeteren

⁴⁹ Rújula, P., 1998, *Contrarrevolución. Realismo y Carlismo en Aragón y el Maestrazgo, 1820-1840*, Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza, p. 455

⁵⁰ Rújula, P., 1998, *Contrarrevolución. Realismo y Carlismo en Aragón y el Maestrazgo, 1820-1840*, Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza, p. 456

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

consolidar un nucli insurreccional⁵¹. L'arrel del carlisme, d'acord amb Anguera, es troba en uns pagesos “*clam de protesta dels quals coincideix amb els interessos estamentals dels seus superiors tradicionals*”⁵² i artesants “*desplaçats dels gremis i empesos a la proletarització*”⁵³. Ambdós “*s'aixecaren en armes per la destrucció i l'ofegament del seu mode de vida generat pel canvi impulsat per les transformacions econòmiques liberals*”⁵⁴. El principal al·licient, per Anguera, es trobaria en la possibilitat de cobrar una soldada i participar del botí. Junt amb això, hi s'hi han d'afegir elements de caràcter conjuntural que contribuïren a engrossir les files del carlisme: el refús a l'Exèrcit regular i les lleves, segons Anguera provat en les nombroses desercions de quintos; la millor oferta econòmica i llibertat que oferia la partida en contraposició amb l'Exèrcit, la possible manipulació ideològica perpetrada pels antics senyors o el clergat, la vesània d'alguns militars liberals responsables d'execucions indiscriminades, fet que es contraposaria a les practicaren els carlins, les quals Anguera ressalta que anaven dirigides, sobretot, sobre gent (soldats liberals) forània; i la passivitat o col·laboració de les poblacions, fet que segons Anguera era fruit de la por, doncs els que controlaven *de facto* el territori eren les partides.

A continuació també s'haurien de destacar els arguments de Vicent Sanz Rozalén, estudi del qual se centra en el cas valencià⁵⁵. Per aquest autor, la llavor de l'aixecament carlí es troba en la degradació de les condicions de vida dels sectors més humils, especialment el camperolat, arrel de les males collites, les caigudes dels preus agrícoles i el seu conseqüent endeutament que sovint provocà la pèrdua de les seves terres, proletaritzant-los. Segons Sanz, les terres anirien a parar progressivament a mans d'hisendats, ja des de finals del s XVIII i establint-se el Trienni com el punt d'inflexió durant el qual el camperolat identificaria l'emergent burgesia rural amb l'antagonista social. Aquesta situació es mantindria fins el 1833 quan de nou aquests sectors es convertiren amb el principal recolzament del carlisme: “*campesinos temerosos de la proletarización a la que se ven abocados y artesanos empobrecidos seran los*

⁵¹ Anguera, P., 1995, *Déu, rei i fam. El primer carlisme a Catalunya*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 333

⁵² Anguera, P., 1995, *Déu, rei i fam. El primer carlisme a Catalunya*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 422

⁵³ Anguera, P., 1995, *Déu, rei i fam. El primer carlisme a Catalunya*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 422

⁵⁴ Anguera, P., 1995, *Déu, rei i fam. El primer carlisme a Catalunya*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 423

⁵⁵ Sanz Rozalén, V., 2000, “Los condicionantes sociales del carlismo: el caso valenciano”, *Millars: Espai i història*, 23, p. 99-114

protagonistas de la sedición carlista”⁵⁶. D'aquesta manera, Sanz li atorga a la guerra carlina un caràcter essencialment popular i camperol que neix de l'empitjorament paulatí de les condicions materials d'aquesta gent, “*se trataba de una guerra campesina de carácter antiburgués*”⁵⁷. Aquesta hipòtesi la intenta justificar a partir de les característiques de l'aixecament de Morella el 13 de novembre de 1833. D'acord amb Sanz, aquí es fa patent el caràcter real de l'aixecament carlí. Arrel de les pressions de les dues tertúlies ultres, una formada pels individus més acomodats i una altra freqüentada pels més humils, esclataria la insurrecció, si bé afirma que la dels humils, anomenada *de la alpargata*, foren els primers a pressionar el governador de la ciutat, “*la revuelta campesina es anterior a la sublevación carlista*”⁵⁸ i això, segons Sanz, es prova quan l'altre tertúlia, anomenada *del pantalón*, trigà a secundar la revolta i va formar una Junta paral·lela a la que havien constituït els altres. Si bé, l'autor assenyala que finalment aquests darrers aconseguiren monopolitzar l'organització del moviment. A partir d'aquí, la rebel·lió es cobrí d'un aparell ideològic que li conferí significat propi en concordança amb els plantejaments del partit carlí, encara que el que realment estava passant era que “*la rebelión carlista canalizó las tensiones sociales existentes en ciertos sectores del campesinado y del artesanado ante la degradación de sus condiciones de vida*”⁵⁹.

Finalment, les darreres aportacions a les quals hem decidit posar èmfasi són les de Jesús Millán⁶⁰, autor també centrat en l'estudi del carlisme valencià. Aquest, però, s'allunya de les hipòtesis de Sanz. En primer lloc, Millán defensa el protagonisme inicial del món urbà durant els primers moments de l'esclat del conflicte, el qual fracassà. La prova, segons Millán, seria l'exemple de València. La causa del fracàs obeiria a què “*els dirigents absolutistes locals no foren capaços de contrarestar les mesures preventives del govern i de la mobilització liberal*”⁶¹. Ara bé, aquest món urbà estava relacionat amb les comarques aïlles, prova del qual seria la marxa del carlí Rafael Ram de Viu a Morella des de València. Segons Millán, la iniciativa la portaren aquests sectors

⁵⁶ Sanz Rozalén, V., 2000, “Los condicionantes sociales del carlismo: el caso valenciano”, *Millars: Espai i història*, 23, p. 105

⁵⁷ Sanz Rozalén, V., 2000, “Los condicionantes sociales del carlismo: el caso valenciano”, *Millars: Espai i història*, 23, p. 113

⁵⁸ Sanz Rozalén, V., 2000, “Los condicionantes sociales del carlismo: el caso valenciano”, *Millars: Espai i història*, 23, p. 110-111

⁵⁹ Sanz Rozalén, V., 2000, “Los condicionantes sociales del carlismo: el caso valenciano”, *Millars: Espai i història*, 23, p. 110

⁶⁰ Millán, J., 1988, “Els militants carlins de País Valencià central. Una aproximació a la sociologia del carlisme durant la revolució burgesa”, *Recerques: Història, economia i cultura*, 21, p. 101-123

⁶¹ Millán, J., 1988, “Els militants carlins de País Valencià central. Una aproximació a la sociologia del carlisme durant la revolució burgesa”, *Recerques: Història, economia i cultura*, 21, p. 103

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

dirigents, de manera que la insurrecció no s'explicaria a través de les dinàmiques del món rural. Per a justificar-ho, Millán fa constància als aixecaments antisenyorials de principis de segle que tingueren lloc al País Valencià; aquests territoris, casualment, no coincideixen amb els espais que aportaren més homes a les files carlines. D'altra banda, l'autor també destaca que gran part de la població era camperola i molts dels seus integrants no eren propietaris, fet que també es dona al sud de Catalunya i al Maestrat. A partir d'aquí, Millán afirma: en primer lloc, caldria relativitzar la impressió d'un carlisme exclusivament agrari i, en segon lloc, el carlisme no es pot explicar, com sí afirma Sanz, com una resposta a la desposseïció camperola. La clau, segons aquest autor, està en el desplaçament d'uns sectors benestants a nivell local en conjunció amb la reinstal·lació dels camperols a través d'uns contractes que els sotmetrien a unes condicions més precàries, fet documentat des de finals del s. XVIII. Tanmateix, el problema, segons l'autor, es produeix quan hem d'aclarir perquè el nord del País Valencià i, concretament, el Maestrat, es consolidà com el nucli insurreccional més actiu, fins a quin punt això obeïa a raons estratègiques o al recolzament majoritari de la població. D'acord amb aquest autor, coincidint amb Sauch, la principal raó estaria en el paper dels cabdills, doncs precisament d'aquella zona és d'on prevenien la gran majoria d'aquests. Aquest fet quedaria justificat, segons Millán, pel fet de què la revolta carlina no es generalitzés, relativament, en altres indrets del País Valencià fins els anys 1835 i 1836. Això seria causa del descontent d'aquestes oligarquies locals disposades a acceptar el règim de l'Estatut Reial, però no el sistema que s'imposaria arrel de les revolucions de 1836. Aquestes oligarquies, d'acord amb Millán, farien possible la participació, força important, de les bases populars.

6. La Primera Guerra Carlina al Maestrat i l'Ebre: principals aportacions a la història militar

Abordar els aspectes militars de la primera carlinada a les Terres de l'Ebre i al Maestrat resulta també important pel fet de què dins de la pròpia dinàmica bèl·lica del conflicte hi podríem trobar moltes de les claus que ens poden ajudar a comprendre el fenomen del carlisme en aquesta regió.

En primer lloc, fer menció d'una obra que no requereix presentacions, és la que elaborà Antonio Pirala⁶², de la qual han partit tots els investigadors posteriors. L'obra de Pirala

⁶² Pirala, A., 1984, *Historia de la Guerra Civil y de los partidos liberal y carlista*, Madrid: Turner

tracta tots els escenaris d'aquesta guerra a partir d'una ordenació anual dels esdeveniments. Centrant-nos en l'espai objecte del nostre estudi, Pirala engloba els fets d'armes i el desenvolupament de la guerra en aquest espai dins dels límits de València, Múrcia i Aragó, si bé hi sol fer constància a l'Ebre. A partir dels seus escrits, es poden distingir dues etapes ben delimitades del conflicte: una fase inicial caracteritzada per la precarietat dels insurrectes obligats a una lluita quasi de supervivència i una segona fase caracteritzada per la progressiva consolidació del nucli insurreccional arrel de l'ascens meteòric de Ramon Cabrera, d'acord amb aquest autor “*El exclusivo mando de Cabrera iba a cambiar totalmente el aspecto de la guerra en el Oriente de Espanya. Para los carlistas comenzaba una época de prosperidad [...]*”⁶³.

Tanmateix, a pesar de l'enorme tasca de Pirala, pocs autors han tractat la història militar durant el transcurs d'aquest conflicte a aquest territori en concret. Probablement, un dels més importants, tan pel seu detallisme com per la seva reconstrucció i estructuració explicativa, seria el de Núria Sauch. Aquesta autora estructura el desenvolupament del conflicte en quatre fases diferents. La primera d'aquestes s'emmarcaria entre el fallit pronunciament carlí de Morella del 13 de novembre de 1833 i 1834. Durant aquesta etapa s'assisteix a la formació de partides que transitaren pel Maestrat, l'Ebre i el Baix Aragó. Hi hauria un intent d'organitzar un moviment conjunt sota la direcció del coronel il·limitat Manuel Carnicer, intent del qual fracassà després de la derrota de Maials a l'abril de 1834. A resultes d'això, les partides es tornaren a disgregar i es formaren comandaments autònoms en funció de l'àrea a la que fem referència. Aquí és on Sauch obra la segona etapa, la qual comprèn els anys 1835 i 1836. Aquesta etapa té com a punt d'inflexió el viatge d'autopromoció de Ramon Cabrera, el qual havia anat ascendint ràpidament en l'escalafó militar de les partides, a Zúñiga i la posterior mort de Manuel Carnicer l'abril de 1835, que derivaria a la progressiva consolidació del lideratge de Cabrera. Al llarg d'aquesta fase Cabrera començaria a organitzar un exèrcit i a subordinar a les seves ordres a altres cabdills, si bé d'altres continuaren mantenint un grau d'autonomia total. Tals són els casos de José Miralles pel Maestrat i Torner per les Terres de l'Ebre. Tanmateix, en aquesta etapa és quan es començarien a produir les primeres victòries importants pels carlins, sempre per mitjà d'emboscades al mateix temps que es començaren a crear certes infraestructures bèl·liques a través de

⁶³ Pirala, A., 1984, *Historia de la Guerra Civil y de los partidos liberal y carlista.*, vol. 2, Madrid: Turner, p. 62

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

l'establiment de punts estratègics: Beseit (Aragó), Horta de Sant Joan i la Sènia (Ebre) i Benassal i Vilafranca (Maestrat). La ofensiva liberal i la consegüent destrucció d'aquesta infraestructura comportaria la posterior captura de Cantavieja, per iniciativa de Cabrera, on el líder tortosí hi creà una nova infraestructura dotada d'hospitals, tallers, magatzems... L'etapa conclou amb la inexplicable marxa, segons Sauch, de molts dels cabdills, inclòs Cabrera, a l'expedició del general Gómez, a la qual s'hi uniren quan aquesta travessava el País Valencià. La marxa de Cabrera i d'altres líders importants comportaria la pèrdua de Cantavieja i d'altres punts establerts, donant prova de què la seva força sobre el territori encara era precària. Posteriorment, la tercera etapa es caracteritzaria per la centralització del poder en la figura de Ramon Cabrera, el qual aconsegueix assumir el control total de les operacions que s'executarien i ser reconegut com la màxima autoritat del carlisme a la regió per part de les autoritats fidels al Pretendent, fet que li permetria recuperar Cantavieja i d'altres enclavaments al llarg de 1837. Finalment, la darrera etapa, la qual es caracteritzaria tan per l'hegemonia del carlisme sota el lideratge únic i absolut de Ramon Cabrera com per la posterior desfeta. A un any 1838 espectacular durant el qual s'aconseguiran èxits molt notables, tals com la captura i existosa defensa de Morella, la captura de Benicarló i Sant Mateu, la victòria de Maella etc; el seguirà un tranquil any 1839 caracteritzat per la consolidació del domini directe sobre el territori i el que marcaria el punt d'inflexió al conflicte, el Conveni de Bergara, el qual no seria acatat per Ramon Cabrera i gran part de la seva oficialitat. Finalment, l'any 1840 es caracteritzaria per la ofensiva de les forces liberals, deslliurades del front del nord, les quals anirien avançant lentament fins la caiguda de Morella.

Un altre autor important que parla del desenvolupament del conflicte és Pedro Rújula, si bé aquest posa èmfasi, sobretot, al transcurs de la guerra a l'Aragó. Aquest autor, si bé des d'una perspectiva aragonesa del conflicte arriba a les mateixes conclusions que Sauch: divideix el conflicte en quatre etapes diferents, intervals cronològics dels quals coincideixen. Tanmateix, al llarg de la seva explicació concep el desenvolupament de certes etapes de forma diferent. Així, per exemple, al fer al·lusió al pronunciament de Morella com a detonant de la guerra al Maestrat, afirma que el seu fracàs convencé als cabdills a traslladar la resistència en un medi propici, el món rural, on hi haguessin, a més, persones disposades a prendre les armes, d'aquí que es concentrassin al Baix Aragó, tal com hem fet constància més amunt. Sauch no afirma això, per ella el fracàs de Morella, si bé resultà un fracàs, no té tanta transcendència, doncs les partides ja

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

havien sortit en espais allunyats de Morella i aquestes tornen a proliferar amb força després de la insurrecció fallida, si bé recordem que Rújula fa referència al cas aragonès. L'altre aspecte que genera controvèrsia sobre els plantejaments de Rújula és quan aquest autor afirma que durant l'estiu de 1834 i, amb menor mesura, el de 1835, les partides que operaven pel Baix Aragó i el Maestrat aragonès es veiessin considerablement reduïdes. Rújula afirma que això es va produir perquè l'estiu era l'època durant la qual hi havia més feina al camp, de manera que, segons ell, la partida era un complement econòmic per aquesta gent majoritàriament camperola que donà el seu recolzament al carlisme. Aquest autor afirma que la disgregació de les partides de les Terres de l'Ebre i del Maestrat valencià no es produí perquè els homes que formaven part d'aquestes estaven força allunyats dels seus llocs d'origen. Aquesta dispersió estiuenca, segons Rújula, s'acabaria a partir de 1835, any on encara es notà un descens d'homes en les files del carlisme aragonès, el Baix Aragó inclòs. La raó per la qual això deixà succeir, segons aquest autor, és perquè la guerra havia calat a la societat i perquè la mateixa dinàmica bèl·lica féu que aquesta es fes més intensa. Sauch, davant d'això, afirmà que les partides de l'Ebre i el Maestrat no estaven allunyades dels seus llocs d'origen, contradient a Rújula. Aquestes són les dues úniques qüestions que Sauch i Rújula conceben de forma diferenciada.

7. Conclusions

L'estudi del reialisme, concretant-nos en l'espai objecte del nostre estudi, s'ha vertebrat a partir de les aportacions de Josep Fontana, Jaume Torras i, en menor mesura, de Manuel Ardit. Aquests dos autors assenyalaren la importància dels factors de caràcter econòmic com a principals impulsors del reialisme arrel dels efectes negatius de la política econòmica liberal caracteritzada, bàsicament, per l'augment de les contribucions i la incidència del procés desamortitzador, la qual no hauria beneficiat al camperolat més humil, sinó que hauria provocat un empitjorament dels contractes d'arrendament que, a més a més, sovint hauria anat acompanyat d'un procés de proletarització fruit de la pèrdua de les terres. L'empitjorament de les seves condicions materials hauria motivat la seva participació a les partides com a mitjà de subsistència i com a manifestació del descontent camperol. Torras, tanmateix, posà èmfasi a la importància de la necessitat d'atorgar coherència ideològica per tal d'aglutinar aquest descontent pagès, exercint-hi un paper fonamental el clergat, severament afectat per les disposicions del govern constitucional. Tals aportacions influenciarien a Ramon

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

Arnabat, el qual hi aprofundí en l'estudi del cas català, destacà la importància dels factors econòmics i ideològics, els quals feren possible la convergència d'interessos entre la contrarevolució absolutista de caràcter elitista i/o estamental i l'antirevolució manifesta en el descontent dels sectors populars més perjudicats desitjosos d'aturar el canvi que comportava la degradació de la seva situació. En conjuntura amb l'existència d'un nucli contrarevolucionari en actiu, la debilitat de les autoritats governamentals etc permeté l'esclat del conflicte lligat al sorgiment del fenomen del reialisme. D'altra banda, Núria Sauch també abordà el tema, si bé des d'una perspectiva totalment centrada en aquest territori objecte del nostre estudi. Influenciada tant per Torras com per Fontana posà èmfasi en els efectes de la legislació liberal traduïda en l'empitjorament de les condicions de vida de les comunitats de l'Ebre i el Maestrat que, en conjunció amb la crisi econòmica i les conseqüències del l'establiment del cordó sanitari en motiu del brot de febre groga al voltant de Tortosa, es generaria un descontent reconduït pels sectors absolutistes, tals són el clergat i les elits municipals. Aquestes, segons Sauch, haurien estat molt importants, doncs a través d'aquestes oligarquies municipals encapçalades per diverses famílies es teixí una xarxa d'influències sovint a partir de llaços de parentesc i amistat dels quals en formaren part els cabdills militars que encapçalaren les partides que s'aixecaren el 1822. D'aquí la gran transcendència del cabdillatge d'aquests personatges a l'hora d'adherir adeptes a la causa reialista.

La restauració absolutista no aniria acompanyada del retorn a l'estabilitat, la divisió al sí de l'absolutisme arrel de l'actitud de Ferran VII desencadenà un conjunt de tensions màxim exponent de les quals serien els complots ultrareialistes, de la qual la zona en qüestió en seria un nucli molt actiu. En aquest àmbit s'en destaquen les aportacions de Núria Sauch i Joan R. Vinaixa i Miró. Ambdós autors coincideixen en què aquests complots foren objecte d'unes conspiracions amb ramificacions a altres indrets de la Península. Els seus màxims impulsors haurien estat els oficials il·limitats i indefinits de la guerra reialista, descontents amb la seva situació o requalificació dins l'Exèrcit, els quals haurien comptat amb una àmplia col·laboració del clergat. Tanmateix, la seva reconstrucció, objectius reals, membres partícpis ha generat problemes i explicacions contradictòries, tal és el perquè de l'intent d'insurrecció a Tortosa l'any 1825, quan la plaça estava tant vigilada arrel de l'aixecament de Bessières, a la qual Vinaixa respongué a la precipitació dels esdeveniments. Més problemes generaria la de la primavera de 1827, antecedent dels malcontents. Sobre aquesta, Fontana afirmà que no

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

tingué èxit perquè era un moment en què la feina al camp abundava, Torras perquè la població no estava preparada per secundar un aixecament que suposadament s'hauria fet en nom de Carles V. Sauch per la seva banda, qüestionà a Fontana afirmant que l'esclat de la guerra dels malcontents al corregiment de Tortosa durant el setembre també es produí en una etapa on a feina al camp abundava, de manera que aquesta hipòtesi no seria vàlida. També minimitzà la importància de la proclama a Carles V, doncs afirmà que durant la insurrecció de Bessières ja es feren proclames a aquest. La raó, segons Sauch, per la qual fracassà la insurrecció de primavera fou perquè a diferència de la de setembre, aquella es produí en un moment on hi havia una presència de tropes elevada, cohibint a la població a l'hora de secundar-la.

La manifestació màxima d'aquestes tensions seria la guerra dels malcontents, l'estiu de 1827, quan les Terres de l'Ebre, i en menor mesura, el Maestrat valencià, en foren dos actius nuclis, si bé a partir de setembre. Per a l'estudi dels malcontents, fenomen quasi exclusivament català, n'hem ressaltat les aportacions de Jaume Torras i Ramon Arnabat. Tan un com l'altre posen èmfasi a les causes de l'aixecament, el qual hauria tingut com objectius restaurar la Inquisició i suprimir el seu substitut, la policia; "alliberar al rei" d'uns suposats sectaris o liberals que situats en torn seu li impedien gaudir de la seva legítima sobirania absoluta i recompensar justament a aquells que havien lluitat per aquesta durant la guerra reialista, amb clara al·lusió als oficials il·limitats, principals protagonistes de l'aixecament. Torras afirmà que es tractava d'un aixecament procarlí on es féu ús d'una terminologia menys extravertida perquè fos àmpliament secundada; d'altra banda, Arnabat no ho afirma. Ambdós, però, coincideixen en el fet de què es tractava d'un aixecament maquinat des de les altes esferes de poder, nexa amb les bases populars del qual haurien estat els cabdills militars, el clergat i, segons Arnabat, molts membres del cos de Voluntaris Reialistes. L'adhesió popular, segons ambdós autors, hauria tingut les seves raons en la possibilitat de cobrar una soldada en un temps de profunda crisi econòmica, tan pel camperolat com per l'artesanat abocat a la proletarització; i en el prestigi personal dels cabdills militars. D'altra banda, Sauch és l'única que abordà el fenomen dels malcontents, en concret, a l'Ebre i el Maestrat. Per aquesta autora, en primer lloc, afirma que el corregiment de Tortosa fou l'últim d'adherir-s'hi a causa de la concentració de tropes i posterior dispersió en motiu de l'aixecament d'àmplies zones del Principat. Al igual que Arnabat i Torras, posa èmfasi en el paper dels cabdillatges militars, si bé també a les xarxes d'influència locals nascudes i consolidades durant la guerra reialista com a principals aglutinadores de les

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

forces que s'uniren als malcontents, i a la possibilitat de cobrar una soldada. Des de l'Ebre, aquests s'haurien endinsat al Maestrat on se'ls hi haurien unit adeptes. Restava per aclarir, però, perquè els Voluntaris Reialistes del corregiment de Tortosa no s'uniren majoritàriament als malcontents, tal com passa en altres zones de Catalunya i per què fou necessària la presència de partides de cabdills del sud de Catalunya perquè el Maestrat s'hi intentés consolidar un focus insurreccional, un fet que encara crea més confusió quan es té en compte que durant la segona fase de l'aixecament, el principal nucli insurreccional fos el Maestrat arrel d'uns fugats dels dipòsits de Benicarló.

Tals tensions acumulades i la fractura definitiva al sí de l'absolutisme en conjunció amb el plet dinàstic que es produí a la mort de Ferran VII desencadenaria una guerra on tindria a les Terres de l'Ebre i el Maestrat un escenari de primer ordre.

L'estudi més detallat sobre el fenomen del carlisme en aquell indret seria el de Núria Sauch. Aquesta autora planteja que s'ha de considerar la importància de l'adhesió al carlisme entre aquelles gents a partir, sobretot, de paràmetres comunitaris. Posa èmfasi a les xarxes d'influència, creades a partir d'oligarquies locals, unides per vincles de parentesc, amistat, clientelisme i a nivell de les institucions municipals. Aquestes xarxes s'haurien consolidat i ampliat gràcies a l'aparició dels oficials il·limitats. A partir d'aquests vincles Sauch creu que es formà un carlisme de base directament controlat per uns dirigents autòctons que formen part de la cúpula militar o bé ostentaven graus intermedis o baixos. Aquest fet, segons Sauch, fa que els homes es mantinguin enquadrats i fidels a la direcció dels caps, al mateix temps que es manifesta un col·laboracionisme important entre la població autòctona que no participa directament en la lluita i que permet que el carlisme arribi a sobreviure. Alhora, aquesta autora també destaca, per exemple, la importància dels incentius econòmics, els reclutaments forçats, els desertors, la incidència del clergat etc. En la línia d'interpretació de Sauch també s'hi inscriuria Salvadó i Poy. Un altre estudi important és el de Pedro Rújula, si bé centrat en el carlisme aragonès. Per aquest autor el carlisme és una manifestació de descontent camperol canalitzada per les elits dirigents, les quals identifica amb el clergat i amb els cabdills militars. Això seria fruit del fracàs de la insurrecció perpetrada per les elits i localitzada en els nuclis urbans i la conseqüent necessitat d'establir-se en un entorn favorable, el món rural on a més fos possible reclutar adeptes, d'aquí que es consolidés el Baix Aragó com a principal nucli insurreccional, doncs seria una regió altament castigada per la crisi econòmica. La participació en les files del carlisme obeiria per aquest autor a les possibilitats de cobrar una soldada. Això, sumat a l'impuls

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

del clergat, l'inicial organització de Carnicer i, posteriorment, de Cabrera, faria possible consolidar un nucli insurreccional permanent allí.

També s'ha al·ludit a Anguera, estudi del qual, però, es centra en l'estudi del carlisme a Catalunya, en part excloent la zona en qüestió, si bé se l'ha de tenir en compte per la seva transcendència i pels paral·lelismes que es poden establir amb el cas, per exemple, de Rújula. Per Anguera, el carlisme és un fenomen que s'ha d'entendre arrel del progressiu agreujament de la situació dels camperols i dels artesans més empobrits afectats per la dinàmica lligada a l'establiment del liberalisme. Aquests homes, enfrontats a un canvi que comportava la degradació de les seves condicions de vida s'allistaren a les files del carlisme, principalment, com a via d'escapament a la seva misèria i com a manifestació de descontent. Davant d'això, el seu descontent vers el règim coincidiria amb els objectius de les elits absolutistes. Compartirien l'enemic a batre. A més, Anguera assenyala d'altres raons que derivaren a engrossir les files del carlisme, des del comportament de les tropes governamentals, passant per les desercions dels quintos a la possibilitat d'actuar amb més llibertat i a prop de casa.

Finalment, d'altres estudis interessants, aquests centrats en el cas valencià, són els de Vicent Sanz Rozalén i Jesús Millán. Per la seva banda, Sanz destacà que la guerra es tracta d'un conflicte antiburgès màxim protagonista és el camperolat i artesanat objecte d'un procés de proletarització arrel de la pèrdua progressiva de les seves terres i de la decadència de la indústria tradicional, respectivament. Sanz, a més, ressalta l'impacte de la crisi sobre el nord valencià, on el carlisme arrelà amb força. Aquest aixecament popular seria maquillat ideològicament per les elits que s'identificarien amb l'absolutisme, els quals aconseguirien monopolitzar la lluita supeditant aquells sectors descontents. Per contra, Millán, no considera que el carlisme al País Valencià es pugui explicar solament a partir de les dinàmiques del món rural. Ho qüestiona afirmant que les revoltes antisenyorials valencianes de principis de s. XVIII no foren les regions que aportaren més homes a les files carlines. Segons aquest autor, pel que fa a la concentració de l'activitat insurreccional al nord del País Valencià obeeix a que gran part dels principals cabdills procedien d'allí, de manera que això podria haver impulsat l'adhesió. Tanmateix afirma que resta per saber fins a quin punt això fou important, al igual que pel que fa a la orografia del territori. Per Millán, a més, considera que l'adhesió al carlisme en el cas valencià no es fou significatiu fins els anys 1835-1836, quan arrel del canvi de rumb del govern provocà que una part de les oligarquies locals s'adherissin al carlisme, doncs això perjudicaria els seus interessos polítics, socials i

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

econòmics, provocant que aquestes arrosseguessin a una quantitat important de gentes procedents dels sectors populars.

Finalment, pel que fa a la història militar relacionada amb el desenvolupament del conflicte al territori en qüestió l'obra de referència és la d'Antonio Pirala, la qual distingeix dues etapes, una caracteritzada per la presència de guerrilles que no dominaven més que el territori que trepitjaven i una altra caracteritzada per la progressiva consolidació del lideratge de Ramon Cabrera, el qual s'acabaria fent amb el control absolut de les operacions militars dels carlins, establint un territori directament controlat pels carlins. Partint de l'obra de Pirala, els autors que han reconstruït amb més precisió i detall el conflicte armat que tingué lloc allí són Núria Sauch i Pedro Rújula. Ambdós distingeixen un total de quatre etapes, si bé les plantegen diferent, doncs Rújula ho aborda des d'una perspectiva aragonesa del conflicte, de manera que no incideix amb detall sobre les zones objecte del nostre estudi, el Maestrat valencià i les Terres de l'Ebre. Al llarg d'aquestes etapes, però, es pot veure com tan un com l'altre exposen el canvi progressiu de la guerra de guerrilles caracteritzada per la precarietat dels carlins sobre el territori, si bé actius, a la guerra sistemàtica que es comença a perfilar a mesura que Cabrera assumeix progressivament el control de totes les operacions, convertint el Maestrat i les regions circumdants en un bastió carlí. Al llarg d'aquestes etapes, tanmateix, aquests autors plantegen qüestions interessants com ara que el carlisme aragonès al Baix Aragó es desarticulés parcialment a l'estiu de 1834 i 1835, fet que Rújula explica a partir de la demanda de mà d'obra al camp. Si bé, Sauch demostra que les forces valencianes i catalanes no es desarticularen en moments en què al camp hi abundava el treball. Aquest fet, per exemple, ens convida a reflexionar sobre el caràcter i les característiques del carlisme armat en funció de la regió que tractem.

Havent exposat això, podem afirmar que multitud d'autors han abordat aquest tema, si bé pocs han tractat aquest espai en concret. A partir d'aquí, podem observar que ens trobem amb problemes a l'hora d'entendre el fenomen del reialisme i, sobretot, el carlisme, doncs, només a tall d'exemple, perquè els carlins aragonesos abandonaren la partida a l'estiu de 1834 i els catalans i valencians no? És que el carlisme aragonès manifest en el Baix Aragó tenia unes característiques tan diferents com el que es donà a les regions de l'Ebre, pràcticament veïnes? I llavors, perquè el nord valencià seguia la dinàmica del sud de Catalunya? Molts autors han intentat donar explicacions, però possiblement no haurien concebut les relacions internes d'aquest espai, possiblement hauríem de fer nostres les paraules de Roc Salvadó i Poy quan afirmà que "*per*

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

*comprendre la Guerra dels Set Anys a les contrades de l'Ebre i ensem la lluita del Trienni cal canviar l'horitzó mental reduccionista centrat exclusivament en les tres realitats històriques majors de Catalunya, Aragó i València i tenir ben present l'altra realitat l'altra realitat que és la diòcesi de Tortosa i dins d'ella no menystenir el paper de les contrades de l'Ebre*⁶⁴.

8. Bibliografia

Obres escrites:

Anguera, P., 1995, *Déu, rei i fam. El primer carlisme a Catalunya*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Ardit, M., 1977, *Revolución liberal y revuelta campesina : un ensayo sobre la desintegración del régimen feudal en el País Valenciano : 1793-1840*, Barcelona: Ariel

Arnabat, R., 2006, *Visca el rei i la religió! : la primera guerra civil de la Catalunya contemporània : 1820-1823*, Lleida: Pagès,

Fontana, J., 1988, *La crisis del Antiguo Régimen, 1808-1833*, Barcelona: Crítica

Pirala, A., 1984, *Historia de la Guerra Civil y de los partidos liberal y carlista*, Madrid: Turner

Rújula, P., 1995, *Rebeldía campesina y primer carlismo: los orígenes de la guerra civil en Aragón: 1833-1835*, Zaragoza (Gobierno de Aragón): Departamento de Educación y Cultura

Rújula, P., 1998, *Contrarrevolución. Realismo y Carlismo en Aragón y el Maestrazgo, 1820-1840*, Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza

Sánchez Cervelló, J. (coord.), 2004, *El carlisme al territori de l'antiga diòcesi de Tortosa: Terres de l'Ebre, Maestrat, Matarranya, Ports de Morella i Priorat*, vol. 1, Tarragona: Arola Editors

Sanz Rozalén, V., 1996, *La desintegración de las relaciones feudales en la Bailía de Morella: los orígenes sociales del carlismo valenciano*, Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I

Sauch, N., 2004, *Guerrillers i bàndols civils entre l'Ebre i el Maestrat: la formació d'un país carlista (1808-1844)*, Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Torras, J., 1967, *La guerra de los agraviados*, Barcelona: Publicaciones de la Cátedra de Historia General de España, p. 29-33

⁶⁴ Sánchez Cervelló, J. (coord.), 2004, *El carlisme al territori de l'antiga diòcesi de Tortosa: Terres de l'Ebre, Maestrat, Matarranya, Ports de Morella i Priorat*, vol. 1, Tarragona: Arola Editors, p. 121

Albert Burgués Moreno (14752533)

Reialisme i primer carlisme a les Terres de l'Ebre i al Maestrat

Torras, J., 1976, *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823*, Barcelona: Ariel

Articles:

Arnabat, R., 1999, "Notes sobre l'aixecament dels malcontents (1827)", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 10, p. 107-128

Millán, J., 1988, "Els militants carlins de País Valencià central. Una aproximació a la sociologia del carlisme durant la revolució burgesa", *Recerques: Història, economia i cultura*, 21, p. 101-123

Sanz Rozalén, V., 2000, "Los condicionantes sociales del carlismo: el caso valenciano", *Millars: Espai i història*, 23, 99-114

Sauch, N., 2001, "La guerra dels malcontents al corregiment de Tortosa", *Recerca*, 5, p. 141-184